

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Sotsioloogia, sotsiaaltöö, sotsiaalpoliitika õppekava
Sotsiaaltöö eriala

Eva Mägi

KÄRGPERES ELAVAD LAPSED: LAPSE PERSPEKTIIV

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Dagmar Kutsar (PhD)

Tartu, 2016

Autorideklaratsioon

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Eva Mägi
01.06.2016

ABSTRACT

Children Living in a Blended Family: Child's Perspective

Family structures in contemporary times are rapidly changing and getting more complex. Among them are blended families, where one of the child's parents (more often this is father) has left the family and there is a new one – the social parent now in the child's closest environment. Along with formation of the blended family, quite different and complicated relationships are emerging, making the whole situation even harder to handle. In these often problematic times parents may happen to be too busy with themselves, so that their children, who are in the centre of these events, are left without attention. Their rights, needs, opinions and dreams seem to become trivial if compared to the adults' during this process. In order to provide children with good childhood they really would cherish, they should be approached and listened to much deeper than ever before.

The aim of this thesis is to explore children's experiences of living in a blended family. Moreover, the study demonstrates how the child portrays the family before separation from one of the biological parents and the child's dreams about what his or her family could be as an ideal. The study applies family mapping exercise by Irene Levin. The study was carried out in Spring, 2016 with five children living in a blended family in Estonia. The age range of the participants varied from seven to fourteen years.

The main results were as the following:

- A child's family goes beyond the spatial boundaries of the family group living together and involves those with whom the child enjoys emotional closeness;
- Social parent and his or her efforts to be present in child's life play an essential role by accepting the social parent in the child's family group;
- Children's dream family consists of many members who have close, loving, peaceful and happy relations with each other;
- Children express the importance of being informed by parents about what is happening in the family group and they acknowledge the right to be negotiated about the family structural change.

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	5
Teoreetiline ülevaade	6
1. Perekond	6
1.1 Perekonna definitsioon	6
1.2 Perekonnastruktuurid ja nende muutumine ajas.....	8
2. Lapse perspektiiv.....	10
2.1 Lapse heaolu perekonnas.....	10
2.2 Lapse õigused	12
2.3 Probleemi seade.....	14
3. Metoodika	16
3.1 Metodoloogiline lähtekoht	16
3.2 Teoreetiline lähtekoht.....	17
3.3 Meetod.....	17
3.3.1 Andmekogumismeetod	17
3.3.3 Uurimuses osalejad	19
3.3.4 Uurimuse käik	19
3.3.5 Eetilised aspektid.....	20
3.3.6 Analüüsimeetod	20
4. Analüüs ja arutelu	21
4.1 Juhtumid	21
4.1.1 Juhtum 1	21
4.1.2 Juhtum 2	24
4.1.3 Juhtum 3	26
4.1.4 Juhtum 4	28
4.1.5 Juhtum 5	30
4.2 Juhtumite temaatiline käsitus ja arutelu	33
KOKKUVÕTE	41
VIITEKIRJANDUS	42

SISSEJUHATUS

Tänapäeva perestruktuurid on mitmekesisumas ja aina keerulisemad perevormid ilmuvad sotsiaalsesse praktikasse. Üheks selliseks peretüübiks on kärgpere, kus lapse üks vanem on perekonnast eemaldunud ning tema asemele on tulnud uus – sotsiaalne vanem. Sellega seoses kujunevad hoopis teistsugused suhted, kui endises perekonnas ning tekivad olukorrad, mis on uued kõigile pereliikmetele ning millega hakkama saamine paneb proovile kõik asjaosalised. Üheks määravateks asjaosalisteks on täiskasvanud, kes vastutavad iseenda otsuste ja valikute eest. Hoopis tähtsamateks asjaosalisteks on aga lapsed, kes on sündmuste keskmes, ent kes on jäetud otsustusõigusega – nende eest vastutavad ja otsustavad vanemad. Kuna aga uutes keerulistes olukordades on vanematel endalgi raske toime tulla, jäävad paratamatult piisava tähelepanuta lapsed ja nende soovid ning eelistused. Selleks aga, et lapse heaolu ja õigusi arvestavalt olukordi lahendada, tuleb aru saada, millised on lapse vajadused just tema enda meelest. Kuidas kogeb laps kärgpere elamist? Millisest perekonnast unistab? Eestis on kärgpereid levinud, ent uurimusi sellel teemal just laste perspektiivist napib. Käesolev uurimus püüab oma panusega seda lünka pisut täita.

Käesoleva uurimustöö eesmärgiks on uurida laste kogemusi seoses kärgpere elamisega. Sisulisemalt proovin uurimuse käigus teada saada, millisena kujutas laps enda perekonda enne kärgpere moodustumist, millisena kujutab ta seda praegu kärgpere elades ning milline näeb välja lapse ideaalne perekond, kus kõik on nii, nagu laps oma südames sooviks.

Uurimuse viisin läbi 2016. aasta aprillis ja mais. Uurimusest võttis osa viis 7-14-aastast Eesti eri paigus elavat last. Need lapsed elasid uurimuse läbiviimise ajal kärgpere, kus laste üks vanematest oli bioloogiline ja teine mittebioloogiline ning neljal juhul olid peres ka teised lapsed. Lastega viisin läbi poolstruktureeritud intervjuu Irene Levini perestruktuuride uurimise meetodil, mis jagunes kolmeks etapiks: perekonna nimekirja koostamine, perekonnakaardi joonistamine ja poolstruktureeritud intervjuu.

Töö esimene osa esitab uurimuse teoreetilise tausta, millele järgneb uurimuse metodoloogia tutvustus ja analüüs ning arutelu. Töö lõpeb kokkuvõttega.

Teoreetiline ülevaade

1. Perekond

1.1 Perekonna definitsioon

Olgugi, et antud töö subjektiks ning keskmeks on laps, ei saa mööda vaadata sellest, mis last ümbritseb ning teda mõjutab. Tegelikult ongi just perekond see, mille struktuuri, iseloomu ja toimimist peaks lapse kui areneva inimese uurimisel eriti hoolikalt tundma ja lapsega tegelemisel arvesse võtma. Enne püüdu leida tee lapse põhjatusse hingemaailma ja proovida lahti mõtestada sealsed tunded ja mõtted, oleks paslik esmalt aimu saada perekonnast kui institutsioonist, millega laps vahetus ühenduses on ning mis oma dünaamikaga ajas avaldab tugevat mõju küll kõigile oma liikmetele, iseäranis aga lastele.

Perekonda on aegade jooksul püütud määratleda palju ja tähendusi on leitud küll mitmeid, kuid teoretikute poolt enim kasutatud perekonna definitsiooni tõi välja ameerika antropoloog George Peter Murdock, kes oma mahuka uurimuse tulemuste põhjal kirjeldas perekonda järgmiselt:

„Sotsiaalne grupp, kuhu kuuluvad vähemalt kaks eri soost reproduktiivset täiskasvanut, kellel on ühiskondlikult aktsepteeritud seksuaalsuhe, vähemalt üks bioloogiline või adopteeritud laps ning kes jagavad koos ühist elukohta ja majapidamist.” (Murdock, 1949: 1)

Coleman, Jordan ja Collins (2007) ütlevad, et perekonnad eksisteerivad nii oma liikmete kui ka ühiskonna heaolu jaoks, mis pakuvad etteennustatavust, struktuuri ja (ideaalis) oma liikmetele turvalisust nende sotsiaalses elus. Nad rõhutavad, et just perekonnas lapsed õpivad ja arendavad välja oskusi, valmistamaks neid ette eluks väljaspool perekonda – esialgu koolis ja hiljem juba tööturul. Kui perekondadel läheb hästi, on ka ülejäänud ühiskond edukas. Nad lisavad, et perekonnad kannavad edasi ka kultuurilisi traditsioone (keel, uskumused, religioon, teadmised jne) ühest põlvkonnast teise.

Olgugi, et Murdocki ja teiste määratlused perekonnast on laialt levinud ja kasutust saanud, leiab Hansson (2011), et kuna perekonnastruktuurid ja perevormid on ajas palju muutunud ja mitmekesisistunud, on tänapäeval siiski äärmiselt keeruline leida ühtselt tunnustatud ja universaalsed perekonna määratlust. Seda enam, et võrreldes tänapäeva aastakümnete taguse ajaga, põhineb perekond aina vähem õigusjärgsusel ja perekonna määratlusel on oluliseks saanud pigem vastastikused suhted – kiindumus, armastus ja usaldus (Newman, 1999). Sellise perekonnaliikmete omavahelisel interaktsioonil põhineva määratluseni jõudis esmalt Ernest W. Burgess (1926, Loukas jt kaudu), kelle sõnul ei püsi perekond kui ühtsus elus ainuüksi seaduse tõttu, vaid ta elab senikaua, kuni selle sees toimub omavaheline interaktsioon. Ta kujutab perekonda kui dünaamilist interaktsioonide süsteemi, mis loobki igale perekonnale oma identiteedi. Ka antud töö raames vaatlen perekonda mitte üldiselt, vaid just individuaalsel – liikme tasandil, kus omavaheline interaktsioon ja selle mõju lapsele kui perekonnaliikmele on väga olulised.

Coleman jt (2007) on käsitlenud perekonda ka kui primaarset „gruppi“. See tähendab, et iga laps on sündinud perekonna gruppi ning haaratud sellest, kasvõi lühikest perioodi. Nad toovad välja, et erinevalt teistest gruppidest ei saa me valida perekonda, kuhu sünnime. Siiski avaldab perekond tohutut mõju oma liikmetele, eriti mis puudutab käitumisviise, kommunikatsioonistiile, kultuuri edasikandumist, sotsiaalseid oskusi ning püüdlust rahuldada inimese põhivajadusi.

On oluline teadvustada, et täiskasvanuna on inimesel (olenevalt ühiskonnatüübist muidugi) vaba voli oma perestruktuuri elu jooksul vastavalt vajadusele ja äranägemisele muuta, ent lapsel tuleb kuni täiskasvanuks saamiseni leppida just nende otsuste ja põhimõtetega, mida teevad need, kes teda üles kasvatavad. Mida teha saab, on aga küsida lapse enda käest, mida ta oma perekonnast arvab ja kuidas end selle liikmena tunneb.

Kui minna tagasi perekonna määratlemise juurde, siis just pereliikme enda kogemustel põhinevaid perekonna määratlusi pakub välja Jan Trost (1999), kes jaotab perekonnadefinitsioonid teoreetilisteks, operatsioonalisteks, fenomenoloogilisteks ja empiirilisteks. Kui esimesed kaks lähenemist on pigem positivistlikku laadi, siis fenomenoloogiline ja empiiriline lähenemine lähtuvad perekonna määratlemisel inimese enda kogemusest. Ta seletab, et fenomenoloogiliste käsitluste puhul küsitakse inimeselt, toetudes oma kogemusele, kes on tema perekond ja mida ta arvab perekonnast üleüldiselt. Empiirilise lähenemise korral aga uuritakse rohkem inimeste tegusid, valikuid seoses perekonnaga (kes on

perekonna sees, kes väljas) ja ootusi perekonnaliikmetele. Just Trosti lähenemine on see, millest lähtun oma uurimistöös, sest ka minu taotlus on leida tähendusi ja tõlgendusi perekonnale selle liikme endi tõlgenduste läbi ja kogemustest lähtuvalt.

1.2 Perekonnastruktuurid ja nende muutumine ajas

Jensen (2011) toob välja, et kui pool sajandit tagasi sündis suur enamus lapsi tuumperekonda, omades abiellunud vanemaid koos homogeenise taustaga, sünnivad nad nüüd hoopis erinevatesse peretüüpidesse. Perestruktuuride mitmekesisumisega koos on muutunud ka pereliikmete omavahelised suhted keerukaks ja perekonna piirid on hägustunud.

Muutuvad struktuurid perekonnavormides tõid ka Eestisse 2010. aastal kasutusele uue sõna – „kärgpere” (ingl k *blended family*). Kõige lihtsamas mõistes tähendab see seda, üheskoos elavad laps, tema bioloogiline vanem ja vanema uus elukaaslane (ehk lapse mittebioloogiline vanem), kellel võib omakorda olla ka lapsi eelnevast suhtest. Marsolini (2000) kirjeldab aga kärgpere väga ilmekalt, öeldes, et see on kui kolmeosaline perekond (nö võrgustik), kuhu kuuluvad praegune kärgpere, vanema endine perekond ja uue elukaaslase endine perekond. Seega ei toimi kärgpere eraldiseisvalt, vaid seda mõjutab pidevalt ka liikmete endiste perekondade suhted (eriti, kui mängus on ka lapsed). Siiski, veel praegugi, vaadates enda ümber, leidub päris suur hulk inimesi, kes selle sõna tähendust veel päris täpselt mõista. Võib mõelda, et ilmselt on kärgpere kui nähtus, mis meie (eestlaste) jaoks lihtsalt liiga uus ja võõras, mida justkui pole varem kogetud. Siiski, kui vaadata tähelepanelikuma pilguga ajalukku, siis Coleman jt (2007) mineviku kirjelduste põhjal on surm, mahajäetus, lahutus ja lahkuminek muutnud üksikvanemluse ja kärgpered sagedaseks perekonnaelu osaks. Nad ütlevad, et vastukaaluks populaarsele uskumusele, olid kärgpered ajaloos üsna sagedased nähtused, eelkõige haiguste ja naiste kõrge suremuse tõttu sünnitamise ajal. Ka kordusabielud olid ajaloos tavalised.

Olgugi, et ajalugu justkui korduks, on tänapäevaühiskond, tavad ja arusaamad siiski palju erinevad, kui tol ajal, mis tähendab, et kärgperele saab praegu omistatud siiski pisut teistsugune tähendus, kui eri aegadel ajaloos.

Üks, mis on kindlasti ajas muutunud koos perestruktuuride muutumisega, on perepiirid. Perepiirid aitavad määratleda, kes perekonda kuuluvad ja milline on nende roll selles (Cheal, 2007), ehk siis viidates Trostile (1999), on perekonnal empiirilised piirid, see tähendab, et keegi arvatakse sellesse gruppi sisse ja keegi jäetakse välja, mis muudabki perepiiride seadmise

ähmaseks. Cheali (2007) sõnul nõuavad kärgpered perepiiride taasloomist ja sealjuures ka liikmete omavahelist konsensust nendes. Just konsensus ja paindlikkus on minu silmis need märksõnad, mis kärgpere kui uue perestruktuuri toimimisel nende liikmete heaolust lähtuvalt tähtsal kohal seisavad. Selle konsensuseni jõudmise oluliseks võtmesõnaks on aga taaskord omavaheline suhtlus (interaktsioon), millest oli juttu ka eespool. Senikaua, kuni perestruktuur on olnud ühesugune ja selle liikmed enamjaolt ajas muutumata, on ka omavahelised suhted tõenäoliselt stabiilsemad ning samad inimesed pere piiridesse arvatud. Olukorras aga, kus perestruktuur (vähemalt füüsiliselt) on muutumas, see tähendab, et üks või enam pereliikmeid lahkub ühiselt elamispiirilt, toimub muutus pereliikmete vahelises interaktsioonis, järelkult ka perepiiride seadmises. Perepiiride hägustumise protsessis on perekonna liikmelisuse kaotamine ja uute pereliikmete lisandumine sage nähtus. See kõik mõjutab otseselt ka omavahelisi suhteid, ja need omakorda eraldi iga pereliikme emotsionaalset seisundit ja mõttemaailma. Ei ole üllatav, kui ka lapse kui pereliikme jaoks saab selliste sündmuste käigus perekond hoopis uue tähenduse, kuna ka tema loob oma, kogemusest tuleneva perekonna piiri. Järgnevalt käsitlengi käesolevas töös perekonda lähtuvalt lapse perspektiivist.

2. Lapse perspektiiv

2.1 Lapse heaolu perekonnas

Kutsari (2008) käsitluses moodustub lapse heaolu perekonna kontekstis ja on otseselt perekonna (täiskasvanute perekonna käitumuslikust, sotsiaalmajanduslikust, kasvatuslikust jne) toimetulekust mõjutatud. Ta ütleb, et olulised on perekonna elutingimused ja perekonna üldine ühiskonda integreerituse tase, samuti kogu last ümbritsev sotsiaalne keskkond. Perekonna elutingimused ja ühiskonda sulandumine olenevad aga väga suuresti ka perekonna koosseisust ja sellesisestest suhetest. Just viimane on see, mis tihtipeale määrab ära, milliseks kujuneb lapse psüühika ja tema edasine integratsioon ühiskonda. Et aga uued perestruktuurid vallutavad perekondi, ei oska täiskasvanud ilmselt veel muutuste keskmes orienteeruda, liiatigi, et neid valdavad emotsioonid ning ratsionaalne mõtlemine muutub ilmvõimatuks. Kogu selle protsessi juures, kus täiskasvanud ei saa iseendagi eludega hakkama, kiputakse unustama lapsed ja nende huvid sootuks. Sellised sündmused nagu lahkuminek, abielulahutus, leseks jäämine, adopteerimine paistavad kui ühekordsed sündmused, ent ometi mõjuvad need kui lõpmata pikad protsessid. Seda seepärast, et üheskoos struktuurimuutusega muutub ka omavaheliste suhete iseloom. See muutus võib pikas perspektiivis osutada küll nii negatiivseks kui ka positiivseks, ent samas on iga muutus uus, millega tuleb igal pereliikmel harjuda, samuti lapsel. Hetherington (1999) toob välja mitmeid väljakutseid, mis seisavad ees inimestel, kes on just lahku läinud ning keda ootab ees kõrgpere moodustumine. Nende seas on ta näiteks esile tõstnud bioloogiliste vanemate pideva toetuse vajalikkuse lapse suhtes, kes seisab silmitsi mitmete keeruliste elumuutustega. Lisaks arvab ta, et uue perekonna moodustumisel saavad määravaks lapse kohandamine uute inimestega (kasuvanemad, kasuõed- ja vennad jne) ja sealjuures endise perekonnaga stabiilse suhte säilitamine (bioloogilised vanemad, vanavanemad, õed, vennad). Sellest järeldub, et uute muutustega toime tulemiseks mängivad olulist rolli omavahelised suhted – millised need on ja millistena neid muutuste järgselt säilitatakse. Seda enam, et sellised sündmused jäävad asjaosalisi mõjutama tihtilugu elu lõpuni.

See, kuidas saavad muutuste keskel hakkama lapsed, on kindlasti seotud sellega, milline on olnud pereelu ja sellesiseseid suhted kuni struktuurimuutuseni ning mis põhjusel üldse lahku mindi. Ühest küljest võib paista olukord nukker, kui täiskasvanu justkui „hüljatakse“ ja ta jääb lapsega üksi. Sellistel hetkedel võib lapsevanem end tunda mahajäetuna ja pole välistatud ka

ühiskonnapoolne kriitika, mis teeb olukorra veelgi hullemaks. Eriti veel, kui suhted eemaldunud vanemaga on keerulised ja viimane ei kavatsenud panustada ka nende ühise lapse kasvatamisse. Teisest küljest võivad aga lahkuminekid olla positiivsed. Seda näiteks juhul, kui üks vanem on vägivaldne või lihtsalt ei hooli oma perekonnast. Sellistel juhtudel võib lahkuminek olla hoopis vabastav kogemus ka lapse jaoks. Igal juhul on kõikide muutuste sujuva kulgemise võtmesõnaks interaktsioon ja pereliikmete teadlikkus olukorrast.

Kui täiskasvanud inimene arvab tihtipeale tundvat iseennast ja elu võimalikke keerdkäike ja nendega kaasnevat ohtusid piisavalt hästi, siis juhul, kui last ei informeerita sündmustest, on see lapse jaoks siiski tundmatu maa. Laps ei tea, kuidas sellistes olukordades peaks käituma või millist hoiakut võtma. Tema eeskujuks on kõige lähemad inimesed, eelkõige tema vanemad, need, kellele ta sellistes elumuutuste protsessis oskab tugineda ja kelle reaktsioone omaks võtab ning neid tõlgendada proovib. Probleemaatiline ei pruugi olla lahkuminek ise, vaid hoopis viis, kuidas täiskasvanud lastega lahusprotsessi käsitlevad. Oluline märksõna siinjuures on just omavaheline rääkimine, sest tihtipeale on seda liiga vähe või see puudub üldse. Nagu väidab ka Kutsar (2008), teevad otsuseid laste heaolu mõjutavate asjade üle täiskasvanud ja tavapärast lastega neid eelnevalt arutamata. Kuni perestruktuuri muutuseni võib olla lapse huvide järgimine lihtsam, kuna suuri elulisi või materiaalseid muutusi ei ole. Kui aga muutuvad paratamatuks või ainsaks lahenduseks lahkuminek (ehk siis struktuurimuutus), kipuvad keerulise sündmuste jada käigus lapse huvid kergesti unarusse jääma. Kuigi on just see periood aeg, mil laps vajaks kõige enam selgitustööd, kindlustunnet ja teadmist, mis parasjagu toimub. Ja seda ka pärast sündmuste lõppu, ning kindlasti mõlema vanema poolt.

Kutsar (2008) leiab veel, et üheks lapse huviks on omada mõlemat vanemat ja suhelda nendega. Samas on suhtlemine eemalelava vanemaga aga sageli häiritud just vanemate omavaheliste lahendamata probleemide poolt ja lapse tegelike vajaduste mõistmine jääb nende taha varjatuks (nt eemalelava vanemaga regulaarsetel aegadel suhtlemise asemel sobiks lapsel mõnikord tegutseda koos oma eakaaslastega). Selleks, et lapse heaolu saaks võimalikult vähe lahkuminekuprotsessi käigus haavata, tuleks kaasata teda ka teda ennast puudutavatesse küsimustesse, nagu seda on edaspidine elukoht ja –korraldus.

Ka lapsed ise tunnevad, et sellistes protsessides tuleks nende arvamust rohkem kuulda võtta. Seda kajastab ka 2012. aastal läbi viidud lapse õiguste ja vanemluse monitooring (Laste monitooring..., 2012), kus vanemate lahkuminekujärgse elukoha valiku juures arvavad 76%

lastest, et nende soovi tuleks kindlasti arvesse võtta. Täiskasvanuid, kes samamoodi arvavad, on aga vaid alla poole.

Siit järeldub tõik, et täiskasvanud leiavad, et nad on ise piisavalt pädevad, otsustamiseks lapse heaolu üle ja et lapse endi arvamus ei oma sealjuures olulist tähtsust. Mis tahes otsus aga lahusjärgselt ja uude perestruktuuri siirdudes vastu võetakse, on lapsel igatahes (juba seadusega) ettenähtud õigused, millest ei saa ega tohiksi mööda vaadata.

2.2 Lapse õigused

Peamine lapse õigusi reguleeriv õigusakt ja maailma kõige ulatuslikumalt ratifitseeritud konventsioon on 1989. aastal vastu võetud ÜRO lapse õiguste konventsioon. Eesti ühines konventsiooniga 1991. aastal, tunnustades sellega põhimõtet, et kõigil lastel on ühesugused õigused, sh õigus võrdsele kohtlemisele (Lapse..., 1991).

Lisaks teistele on seal välja toodud, et kui laps elab ühe vanemaga või tema peres ei ole kumbagi vanemat, säilib lapse õigus mõlemale vanemale: tal on õigus suhelda ja pidada regulaarset kontakti mõlema vanemaga, v.a erijuhtumitel, kui laps eraldatakse vanematest tema enda huvides. Samuti on lapsel õigus väljendada oma arvamust teda puudutavates küsimustes ja tema seisukohtadega tuleks täiskasvanutel arvestada. (Lapse..., 1991) Seega, lapse õigusi järgides võimaldavad täiskasvanud lapsel oma kasvukeskkonna loomisel kaasa lüüa.

Käesoleva töö raamistikus on just osalusõigus kõige tähtsam lapse õigus. Lapse Õiguste Konventsiooni 12. artikkel (Laste osalusõigus..., 2016) sätestab, et lapse osalusõiguste hulka kuuluvad muuhulgas eneseväljendusvabadus, info saamise õigus, õigus avaldada arvamust ja olla ärakuulatud. Sealjuures on selgitatud, et lapse arvamuse ärakuulamine ja arvesse võtmine ei too tingimata kaasa otsustamise tulemuse kokkulangemist lapse vaatega, vaid lõpliku otsuse teevad ikkagi spetsialistid. Siiski selleks, et teha lapse huvides parim otsus, peavad täiskasvanud ja spetsialistid püüdma aru saada ja tõlgendada lapse vajadusi, vaatenurki ja ootusi (Laste osalusõigus..., 2016). Järelikult, oluline ei ole lapse valikute ja arvamuse järgi tegutsemine, vaid tema vaatenurkade väärtustamine ja püüd saada teadlikumaks lapse poolt väljendatud vajadustest ja soovidest.

Olgugi, et seaduses sõnastatu järgimine ei pruugi pealtnäha olevat kuigi keeruline, paistab reaalsus olevat siiski pisut teistsugune. Mayall'i (2000) poolt Suurbritannias läbi viidud uurimuse põhjal selgus, et lapsed peavad küll oluliseks seda, et nende osalusõigusi respektieritaks täiskasvanute poolt, ent samas tunnevad, et tihtipeale seda ei tehta ning see mõjub negatiivselt nende moraalsele staatusele.

Kui vaadata laste õigusi aga vanemate lahutuse/lahkumineku ja kärgpere moodustamise protsesside spektri läbi, siis olgugi, et hoolitsusega seotud õiguste täitmist on suhteliselt lihtne nõ „ülalt“ kontrollida, on paraku osalemisega seotud õigused läbinisti vanemate enda võimuses ning kas sellest kinni peetakse, on üsna keeruline välja selgitada. Seda enam, et suhteliselt raske on määrata, kust täpselt jookseb piir lapse arvamusega arvestamise ja tema soovide ignoreerimise vahel. Lapsevanematel on selliste õiguste järgimisel antud suhteliselt vaba voli ning tundub, et tihtipeale minnaksegi kergemat teed – otsustatakse lapse eest, kuna arvatakse endid olevat lastest kompetentsemad nende huvide üle otsustama.

Kui eelnevalt selgus, et Suurbritannia lapsed tunnevad, et nende osalusõigusi ei järgita, siis paraku pole ka Eestis lood teistsugused. Lapse õiguste ja vanemluse monitooringust (Lapse õiguste..., 2012) selgub, et Eesti lapsed hindavad iseennast ja teisi lapsi üldiselt kompetentseteks ja iseseisvateks. 96% lastest nõustus, et neil on oma arvamus ja eelistused, mida on oluline arvestada ning sama paljud lapsed olid seisukohal, et lapse ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine. Täiskasvanud aga suhtuvad laste kompetentsusesse kahtlevalt. Nad kalduvad lapsi pigem ebakompetentseteks pidama, arvates, et lapsed ei tea, mis neile kasulik on (22% täiskasvanutest nõustus selle väitega ja 42% oli pigem nõus). Arusaam lapsest kui kellestki kompetentsest on aga eeldus lapse õiguste, ennekõike osalusõiguste mõistmisele ja järgimisele, võimaldades teha just lapsest lähtuvaid lapse heaolu edendavaid otsuseid.

Monitooringust (2012) selgus ka, et lapsed on suhteliselt kriitilised selle suhtes, kui palju nad saavad oma kompetentsust täiskasvanutega suheldes ja ühiselt parima elu- ja kasvukeskkonna loomisel rakendada. Laste vastustes kajastub täiskasvanute vähene teadlikkus ja ehk ka oskamatus laste arvamust küsida ja arvesse võtta, samuti usaldamatus laste arvamus vastu. Ilmne on, et laste senisest suurem osalemine otsustustes toetaks ühiskonna ja kõigi selle liikmete omavahelist sidusust ja annaks lastele selge sõnumi, et nende arvamus ja mõtted on tähtsad ning julgustaks lapsi neid puudutavate otsuste tegemisel kaasa mõtlema ja vastutusest osa saama.

Lapsepõlvesotsioloogid rõhutavad (Mason ja Danby, 2011), et lapsed on vanusele vastava sotsiaalse kompetentsusega oma elu eksperdid ning nende arvamust tuleb usaldada. See tähendab, et nende vaateid mitte ainult ei peaks arvesse võtma ja mõistma nende seisukohti, vaid lisaks on neid vaja informeerida kõige suhtes, mis nende ümber toimub – lapse ja täiskasvanu vahel peaks tekkima dialoog, kus mõlemad pooled tunneksid, et nende vaatenurgad ja soovid on ära kuulatud ning võimalusel arvesse võetud.

Selleks aga, et laste mõttemaailmast ja tõlgendustest veelgi sügavam mõistmine saada, peab oskama asetada ennast nende asemele ning proovida vaadata elu läbi nende endi silmade ja tunnetuse.

2.3 Probleemi seade

Kirjanduse ja eelnevate uuringute ülevaade andis mulle mõistmise, et tänapäeva kiiresti muutuvad perestruktuurid ja sellest tulenevad keerulised suhted on miski, milles inimesed ei oska veel tegutseda. On mõistetav, et kärgpere on perevorm, mis on paljudele vanematele veel kogemata ja uues olukorras on raske iseendalgi hakkama saada. Lapsed aga on selles olukorras veelgi haavatavamad ja mõjutatavamad, mistõttu on oluline, et nad saaksid oma kogemuse ja arvamuse kujunemisel usaldada enda jaoks kõige olulisemaid ja lähedasemaid inimesi, eelkõige vanemaid, kes on nende arenguteel peamiseks eeskujudeks. Kuna aga uuringutest on selgunud, et vanemad on tihtipeale hõivatud iseendaga hakkama saamisega ning ei kipu ära kuulama laste mõtteid ja tundeid, siis pidades silmas laste heaolu ja õigusi, on see asi, millele tuleks kindlasti tähelepanu pöörata. Mulle teadaolevalt ei ole uuritud Eestis, kus kärgpered on suhteliselt palju levinud, laste kogemusi kärgperes elamisest. Seda lünka püüab veidi täita käesolev uurimus: uurimuse eesmärgiks on kajastada kärgperes elavate laste käsitusi kärgpere-eelsest ajast, elamisest kärgperes ning pere ideaalpildist. Järgnevalt sõnastan uurimisküsimused, millele proovin uurimuse käigus vastused leida:

1. Kuidas laps käsitleb elamist kärgperes?
2. Millisena näeb laps kärgpere eelset aega?
3. Milline on lapse hinnangul soovituim perekond?

Saades vastused oma uurimisküsimustele, saaksime palju rohkem teadlikumaks sellest, mis toimub lapse peas ja südames selle tihtipeale valuliku (ja kindlasti ülikeerulise) elumuutuse käigus. Vast õpiksime austama ja väärtustama lapse soove ja mõtteid ning leiaksime, et palju hõlpsam on teha lapsega pigem koostööd, kui teha otsuseid tema eest. Ühest küljest abistaks laste mõttemaailma tundmaõppimine pereelu kulgu individuaalsel (pere) tasandil, laiemas mõttes aga tooks laste perspektiivi mõistmine täiskasvanud lastele palju lähemale, arendaks nendes lapsega arvestavat ja temast lähtuvat vanemaksoleku kultuuri ning õpetaks neid tegutsema ja otsuseid vastu võtma mitte ainuüksi endast lähtuvalt, vaid ka lapse soove arvestades. Kui aga minna veelgi mastaapsemaks, püüan käesoleva uurimusega anda väikse lisanduse laste mõttemaailma tundmaõppimisele.

3. Metoodika

3.1 Metodoloogiline lähtekoht

Kuna tänapäeval on kärgpere aina sagedasemaks muutuv perekonnavorm Eesti ühiskonnas ja paraku lapsed selleni jõudmise protsessi lahutamatu osa, leian, et tuleks uurida laste kogemusi ja hinnanguid elamisest just kärgperes. Olgugi, et teadlaste huvi kärgperes elavate laste vastu on viimasel ajal muutunud aktiivsemaks, ei ole siiski veel siamaani piisavalt uuritud kärgpereelu lapse enda perspektiivist lähtuvalt, ja seda eriti Eestis.

Sellist lähenemist, mis võimaldaks jõuda lähemale lapse tähenduste ja tõlgenduste mõistmiseni, võimaldab kvalitatiivne uurimismeetod. Kvalitatiivne lähenemine on eelkõige suunatud avastamisele, mõistmisele ja tõlgendamisele. Seda kasutatakse juhul, kui teema või nähtuse kohta on vähe teada ning infoallikaks saavad inimeste endi kogemused, vaated ja tõlgendused nendele olukordadele. Teisisõnu – kvalitatiivne lähenemine järgib seisukohta, et reaalsus on sotsiaalselt konstrueeritud (Johnson ja Christensen, 2012). Olgugi, et lapse elukäiku ja väärtushinnanguid kujundavad esialgu täiskasvanud (lapsevanemad), ei tea me siiski, kuidas laps ise kogeb ümbritsevat ja millise tähenduse nähtustele annab. Kuna antud uurimistöo eesmärgiks ongi lapse kogemustest arusaamine ja tema enda loodud tähenduste mõistmine, sobib kvalitatiivne lähenemine just seetõttu, et see aitab inimese mõttemaailmasse minna sügavuti ja proovida mõista tema enda kogemust, ilmutada tegelikkuse varjatud tahke ja anda neile tähendus (Õunapuu, 2014).

Kogu uurimuse metodoloogiline pool lähtub Trosti (1999) fenomenoloogilisest ja empiirilisest lähenemisest, millest oli juttu ka töö teoreetilises osas. Fenomenoloogiline lähenemine annab võimaluse teada saada, millise tähenduse annab laps oma kogemusele ja elamisele kärgperes üleüldiselt ning empiiriline lähenemine lisab omakorda meetodile juurde praktilisema poole – ehk siis kuidas laps kujutab oma kogemusi visuaalis ja sõnades ning milliseid valikuid uurimuse käigus teeb. Antud lähenemised täiendavad üksteist töö kontekstis hästi, mistõttu sai just nendest lähtuv raamistik metodoloogiale ka valitud.

3.2 Teoreetiline lähtekoht

Käesoleva uurimistöö teoreetiliselt aluseks valisin lapsepõlvesotsioloogilise lähenemise, mille kohaselt laps on subjekt ning aktiivne sotsiaalne toimija ühiskondlikus struktuuris (Qvortrup, 2005). Laps on oma eale vastava sotsiaalse kompetentsusega ning parim ekspert oma kogemustest rääkima (Mason ja Danby, 2011). Lapsed on oma arvamustes usaldusväärsed suhtlemispartnerid (Casas, 2011). Teiseks teoreetiliseks lähtekohaks oma uurimuses võtan lapse õiguste perspektiivi, mille kohaselt lapsel on õigus suhelda ja pidada regulaarset kontakti mõlema vanemaga. Samuti on lapsel õigus väljendada oma arvamust teda puudutavates küsimustes ja tema seisukohti tuleks täiskasvanutel arvestada.

3.3 Meetod

3.3.1 Andmekogumismeetod

Oma töös kasutan Irene Levini kolmeetapilist perestruktuuri kaardistamise meetodit. Selle meetodi üldisema vormi kujundas algselt välja kuulus pereterapeut David Kvebaek, kes 1967. aastal töötas välja viisi, kuidas mõista ja lahendada keerulisi peresiseseid suhteid, hakates kasutama puidust tehtud kujundeid, illustreerimaks oma klientide peredünaamikat ja sellesiseseid suhteid (Kvebaek Sculping..., 2016).

Veisson (1998), kes on Kvebaeki meetodit ka oma uurimistöös kasutanud, leiab, et see meetod võimaldab kliendil distantseeruda emotsionaalsest kogemusest ning aitab seeläbi näha kliendi mineviku ja käesoleva eluperioodi perekondlike suhete mõjusid uues perspektiivis. Praeguseks on Kvebaeki meetod (ingl k *Kvebaek Sculpture Technique*) pereteraapias üldtuntud ja sellest on eriversioone välja kujundanud teisedki uurijad ja terapeudid. Kvebaeki meetodi ideid kannab ka veidi hilisem Irene Levini kolmeetapiline perestruktuuri kaardistamise mudel, mida kasutan mina antud uurimistöös. Levini meetod (Levin, 1990) sarnaneb oma sisult ja eesmärgilt küll Kvebaekile, kuid erineb sellest instrumentaalsel tasemel (Levin kasutab puust kujude asemel paberist kujundeid; kujundite arv ei ole piiratud). Kui Kvebaek ja Levin uurisid oma klientide kogemusi ja tõlgendusi kahes dimensioonis (minevikus ja olevikus), siis mina omalt poolt lisan juurde kolmanda dimensiooni – tuleviku ideaali. See tähendab, et lisaks mineviku ja oleviku

perepildile tuleb juurde ka pilt, mis peaks kujutama lapse perekonda siis, kui kõik oleks nii, nagu ta soovib. Leian, et lapse kujutatud soovunelm annab väärtuslikku informatsiooni sellest, millisena laps tegelikult ihkab oma perekonda ja sellesiseseid suhteid näha. Lisaks veel kasutan erinevalt Levinist oma uurimuses valgete paberkujuandite asemel värvilisi, mis ehk võimaldaksid saada veelgi mitmekülgsemat informatsiooni sellest, kuidas laps mõtleb ja tunneb ning mille põhjal oma valikuid intervjuus teeb. Värvide kasutamine ei ole mõeldud selleks, et teha põhjapanevaid järeldusi uuritava lapse psühholoogiast, vaid pigem aitab see läbi lapse enda tähenduste lisada kogutud materjalile juurde väärtuslikku infot.

3.3.2 Andmekogumisinstrument

Uurimuse intervjuu osa jaguneb kolmeks etapiks. Esimeses etapis annan osalejale paberi, mille peale ta kirjutab kõik, keda nimetab oma perekonna liikmeteks. Nimekirja on võimalik uurimuse käigus soovi korral ka muuta. Teises etapis annan osalejale valge A4 paberilehe ja selle kõrvale erinevad värvilised paberist väiksed kujundid. Kujundid jagunevad kaheks – ümmargusteks, mis tähistavad naissoost isikut ja kolmnurkseks, mis tähistavad meessoost isikut. Kujundeid on sinist, punast, kollast, rohelist ja musta värvi. Kõigepealt asetab osaleja paberile iseenda, seejärel järjest kõik oma pereliikmed (kelle ta 1. etapis nimekirja pani). Pereliikmed palun ma asetada paberile enda suhtes vastavalt sellele, kui lähedaseks ta seda inimest peab (siinkohal ei ole mõeldud füüsilist kaugust, vaid emotsionaalset) – mida lähemal, seda lähedasemaks ja vastupidi. Osaleja valida on ka kujundi värv, mille ta igale konkreetsele inimesele parasjagu omistab. Sellest kujuneb välja lapse perestruktuuri kaart, mis väljendab nii pereliikmeid kui ka lähedust nendega praeguses kärgperes.

Sarnaselt eelmisele protseduurile lasen ma lapsel teha veel kaks perekonnakaarti, kus teine kaart kujutab lapse perekonda ja suhteid, kui vanemad veel koos olid (nõ „endine kaart“) ja kolmas kaart perekonda, mida laps endale sooviks („ideaalne kaart“). Iga kaardi joonistamise järgselt intervjuuerin last, mille käigus palun lapsel lahti mõtestada oma tegevust. Kolmandaks etapiks ongi intervjuu mis on sujuvalt integreeritud kahte esimesse etappi. Intervjuu küsimused on eelnevalt kavandatud, konkreetsemad ja sisulisemad küsimused aga kujunevad vastavalt uurimuse spetsiifikale ja osaleja vastustele, mida paraku on võimatu ette ennustada, st intervjuu viin läbi, kasutades poolstruktureeritud intervjuu meetodit. Intervjuus osalejatega kohtun ainult ühe korra, mille jooksul viin läbi intervjuu kõik kolm etappi.

3.3.3 Uurimuses osalejad

Uurimusse kutsusin osalema lapsi, kes elavad kärghperes. Enne osalejate otsimist ei seadnud ma konkreetset vanusepiirangut – tingimus oli vaid, et nad elaksid uurimuse läbiviimise hetkel kärghperes. Uurimusest võtsid osa 5 last: 2 tüdrukut ja 3 poissi vastavalt 14-, 7-, 13-, 10- ja 13-aastased. Nad kõik elasid uurimuse läbiviimise hetkel kärghperes, koos ühe bioloogilise ja ühe mittebioloogilise vanemaga. Neljal osalejal oli peres ka teisi lapsi peale nende (mitmel oma vend/õde; mitmel poolvend/õde). Kõik osalejad olid eestlased ja elavad Eesti eri paigus.

3.3.4 Uurimuse käik

Uurimuses osalejate leidmine oli keerukas protsess. Eelkõige seepärast, et tegemist on delikaatsete teemadega ning lapsi sain leida läbi vanemate. Enamus osalejaid leidsin peretuttavate kaudu, teised aga Eesti Lasterikaste Perede Liidu kaasabil. Uurimuse viisin läbi osaleja kodus, koolis ja kohvikus, vältides sealjuures võimalikke segavaid faktoreid (lärm, teised inimesed jne) ja võimaldades uurimuse ajaks võimalikult rahuliku ja privaatse õhkkonna. Enne uuringuga alustamist veendusin, et osaleja ennast võimalikult mugavalt tunneks ja uurimuseks valmis oleks. Seejärel tutvustasin talle iseennast ja kirjeldasin oma uurimust ja kogu protseduuri üldiselt. Kuna uurimus sisaldab intervjuud, küsisin osalejalt luba kogu protsessi salvestamiseks. Peale lapselt nõusoleku saamist panin diktofoni käima. Edasi andsin osalejale järk-järgult ülesandeid, lähtuvalt oma uurimismeetodist ning küsisin kogu protsessi vältel ka küsimusi, millest osad olid ette valmistatud. Enamus küsimusi aga tekkisid spontaanselt, olenevalt juba sellest, kuidas osaleja ülesandeid täitis ja küsimustele vastas. Uurimuse kestus oli iga osalejaga erinev, varieerudes 25 minutist peaaegu pooleteisetunnini.

3.3.5 Eetilised aspektid

Kõigepealt, enne lapsega kokkusaamist küsis iga lapsevanem ise üle, kas laps üldse tahab ja on nõus uurimusest osa võtma. Kui lapsega juba kokku sain, küsisin omakorda, kuidas laps ennast hetkel tunneb ning kas ta on valmis väikseks mänguks/vestluseks. Pärast diktofoni käimapanekut rõhutasin, et see, mida ta räägib, jääb ainult meie kahe vahele ning et ta ei pea kartma, et keegi (ka vanemad) teada saavad, mida ta intervjuus rääkis. Lisaks lubasin, et ka joonistatud perekonnakaardile ei jää ühtegi nime, mille järgi võib hiljem ta isiku tuvastada. Oma tulemustes ei kasuta ma laste nimesid, vaid neid tähistavad suvaliselt valitud üksiktähed. Loomulikult pidin arvestama, et algklassilaps ei tunne veel selliseid sõnu nagu „anonüümne“ või „konfidentsiaalne“, seega proovisin eetilisi aspekte tutvustada lapsele võimalikult arusaadaval ja lihtsal viisil. Selleks, et mitte last mingilgi viisil mõjutada, üritasin võimalikult vältida suunavaid küsimusi ja mõjukaid sõnu (lahutus, kasuvanem, pärisvanem, viha jne). Pigem seadsin oma küsimused üles võimalikult neutraalselt ja proovisin kasutada lapse enda mõisteaparaati ja rääkimisstiili.

3.3.6 Analüüsimeetod

Käsitlen iga osalejat eraldi juhtumina. Juhtumiandmed tulenevad lapse poolt kirjutatud pereliikmete nimekirjast, kolmest perestruktuuri kaardist ja poolstruktureeritud intervjuust lapsega. Analüüsi esimeses etapis koostan iga juhtumi kohta juhtumi kirjelduse, teises etapis analüüsin temaatilise analüüsi võtteid kasutades saadud juhtumeid ning võrdlen neid omavahel. Perekaardil hindan pereliikmete kaardile asetamise positsioone lapse suhtes (lähemal, kaugemal), kaardil kujutatud ja kaardilt väljajäetud isikuid. Panen tähele ka lapse värvivalikuid, kuid analüüsi lisan selle vaid siis, kui värv oli lapse jaoks tähenduslik.

4. Analüüs ja arutelu

4.1 Juhtumid

4.1.1 Juhtum 1

Tüdruk (14, edaspidi R), kes elab praegusel hetkel koos oma bioloogilise ema ja tema elukaaslasega korteris. Koos on nad selliselt elanud natukene üle ühe aasta. Enne ema elukaaslase sissekolimist elasid R ja ta ema korteris kahekesi. R vanemad läksid lahku, kui R käis veel lasteaias, kuid ta mäletab vanemate koosoldud aega ja lahkuminekut selgelt. Alates isa lahkumisest on R suhted temaga järk-järgult jahenenud ja praeguseks hetkeks nad ei suhtle peaaegu üldse. Küll aga on lähedasemaks muutunud R-i suhe oma emaga. Ema elukaaslasega on läbisaamine hea, ent veel pinnapealne. R-l on soojad suhted teiste lähedaste inimestega, nagu näiteks R-i tädi, tema laste ja oma vanaemaga, kes ei ela R-ga koos.

Intervjuu (kestus: 1h 12 min):

Intervjuu toimus R-i kodus, tema enda toas, istusime voodi äärel. Kedagi teist kodus ei olnud, keskkond oli loomulik ja rahulik. Ka R ise oli väga rahulik ja pigem sõnaaher, küll aga avas ennast intervjuu käigus.

Praegune perekond

Praeguse perekonna liikmete nimekirja pani R 6 liiget: ema, ema elukaaslane, vanaema, tädi, täditütar ja -poeg, kasuvanaisa. Nimekirjast on R välja jätnud oma bioloogilise isa. Selgub, et olgugi, et R elab koos vaid oma ema ja ta elukaaslasega, nimetab ta oma perekonda veel palju teisigi lähisugulasi, ja huvitaval kombel ka kasuvanaisa, kellega tal bioloogiline side puudub. Praeguse perekonna kaardile paigutas ta iseenda peaaegu kaardi keskele ja kollase värvina. Kõige lähemale endale pani ta oma ema (peaaegu vastamisi) ja valis talle sinise värvi. Pisut kaugemale, ent emaga peaaegu võrdsele kaugusele paigutas R oma vanaema (punane), kelle kohta ta ütleb, et punane värv väljendab tema südamlikkust. Tädi pani ta kollaseks, täditütred ka kollaseks ja kasuvanaisa rohelineks. Kasuvanaisa roheline värv väljendas tema abivalmidust. Ta ütles: „Nagu et kui mul on näiteks matemaatikaga probleeme, siis ma saan tema juurde minna ja siis kuidagi see roheline on nagu abivalmis.“ Seega paistab, et kõige lähedasemad suhted on R-il oma ema ja vanaemaga, kes pakuvad talle enim soojust, samas kui kasuvanaisa panus on pigem instrumentaalne.

Nendest omakorda pisut kaugemale pani ta oma tädipoja (sinine). Kõige kaugemale, ent mitte palju kaugemale teistest, pani R ema praeguse elukaaslase (must). Küsimusele, kust just must

värv tuli, vastas ta: „*No ma ei tea, ma veel ei tunne teda nii hästi.*“ Ehk siis väljendas R, et ema uus elukaaslane on tema jaoks justkui „must maa“, kelle kohta hetkel veel tal piisavat informatsiooni pole, et talle kasvõi mingi iseloomulik värv omistada. Huvitav on see, et kui enamik inimesi (ka ma ise) mõtleks, et must on pigem millegi negatiivse väljendus, siis antud juhul tähendas see lapse jaoks hoopis miskit muud – teadmatust, tundmatut ala. Suhted isaga on R-il olnud keerulised. Ta tunneb, et pärast vanemate lahkuminekut on ta isaga harvemini hakanud suhtlema, kuna isal on ka uue naisega laps, kes temalt tähelepanu paratamatult ära võtab. Kogu eemaldumise protsessi kirjeldab R selliselt: „*Et oleme hakanud vähem suhtlema ja lisaks ta kolis ära. Siis ma käisin tal vahepeal külas, aga nüüd ta sai endale ühe lapse koos oma uue naisega, ehk siis tema on mu poolõde, aga ta mulle väga ei meeldi ja seepärast ei käi seal.*“ Sealjuures väitis ta, et tal oli raske vaadata ema kurvana ja oleks tahtnud, et ta pisut rõõmsam oleks. Tema sõnul väljendus see selles, „*et ta ei käinud muga igal pool, kus me varem käisime ja ta ei olnud nii avameelne, nagu varem. Ei rääkinud asjadest, mis ta elus toimub. Ta oli selline hästi kinnine.*“ Samas, kui R talt küsis, miks ta selline on, palus ema tal taolisi küsimusi mitte küsida.

Emat uut elukaaslast, nagu ka välja tuli, R veel nii väga ei usalda. Samas suhtub ta temasse hästi ning on lootusrikas, et kunagi nad ka lähedasemaks saavad.

Kärgpere-eelne perekond

R-i kärgpere eelse perekonna nimekirja moodustavad 3 inimest: ema, vanaema ja isa. Kaardil valib R endale rohelise värvi. Ema asetab ta endiselt endale kõige lähemale, kuid märgib teda kollase värviga. Kui alguses pani R oma isa pisut kaugemale, siis pärast väikest mõtlemist pani ta ikkagi ta endale lähemale. Oma liigutust kommenteeris ta nii: „*Siis ma nagu olin väiksem veel ja ta oli nagu rohkem minuga, tegeles minuga rohkem.*“ Sellest liigutusest võis lugeda välja, et R väärtustas oma isa tollaegset lähedust enda suhtes ja väljendas seda kaardil isa lähemale asetamisega. Ema ja vanaema paigutas R aga täpselt sama lähedale, nagu praegusel kaardil. Küll aga muutis ta ema värvi, mis praegusel kaardil on sinine, kuid endisel kollane. R tundis nimelt, et varem oli ema temaga leebem: „*See oli pigem nii, et siis kui ma väike olin, siis ta nagu oli hästi sihuke leebe minuga. Noh, et siis ta ei riitunud minuga. Praegu kui ma näiteks koolis halva hinde saan, siis ta saab päris kurjaks mu peale.*“ See, et R ema värvi endises kaardis muutis, tuli ilmselt tema tunnetusest sellest, kuidas ema oli varem teistsugune kui nüüd. Samas tunneb R, et on muutunud emaga aja jooksul palju lähedasemaks ning usaldab teda. Lisaks emale on tema teine usaldusisik ka vanaema, kellele ta saab rääkida

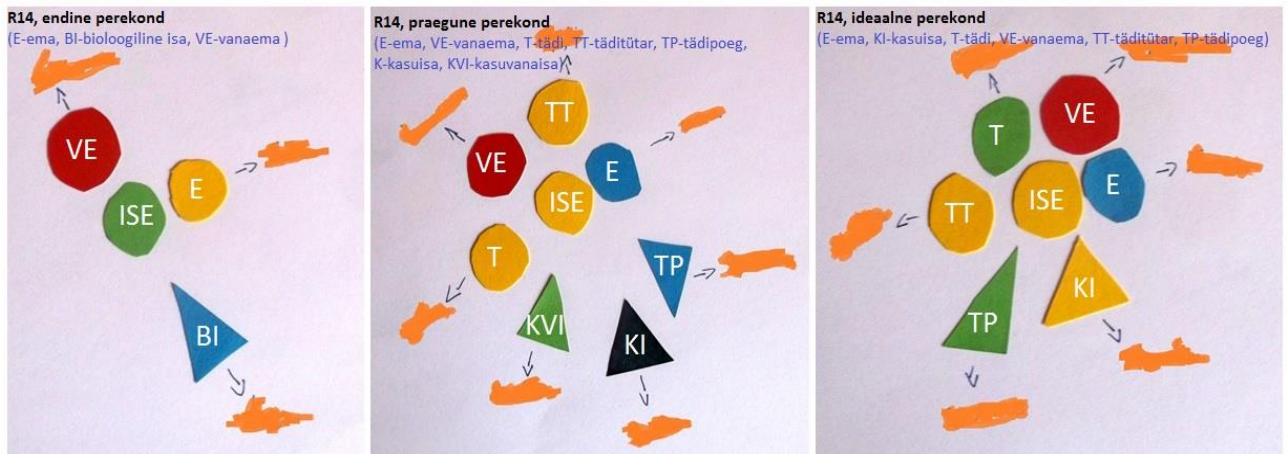
neid probleeme, mida emale ei julge.

Kui R meenutab neid aegu, kui isa nende juurest ära läks, kõlab tema hääletoonis pisut pahameelt, et talle tol ajal ei räägitud, mis toimub. „*Et kui isa läks nagu kodunt ära, siis ema ütles... no et isa läks tegelt nagu kuskile pidutsema, aga ema ütles, et ta läks poodi ja siis ta nagu tuli järgmisel hommikul koju. Aga ma sain sellest teada alles siis, kui ma elasin oma pärisisast nagu lahus ja ema rääkis mulle tegelikult kõik ära. Et tegelt oleks võinud alguses kohe rääkida, nii nagu asjad on.*“

Ideaalne perekond

Ideaalse perekonna nimekirja kirjutab R esialgu 6 liiget: ema, isa, vanaema, tädi, täditütar ja tädipoeg. Hiljem nimekiri muutub.

Ideaalse perekonna kaardil asetseb ema (seekord jälle sinine) endiselt R-le kõige lähemal ning peaaegu sama lähedal ja võrdsel kaugusel R-st asuvad vanaema (punane), tädi (roheline), täditütar (kollane), tädipoeg (roheline) ja ema elukaaslane (kollane). Siin kaardil on kõik kujutatud üksteisele lähemale, mis näitab, et R sooviks oma perekonnas tunda veel rohkem lähedust mitte ainult iseenda suhtes, vaid kõikide pereliikmete vahel. Huvitav on tõik, et esmalt kirjutab R oma perenimekirja isa, aga hiljem, kui kaardile hakkab neid asetama, tõmbab ta isa nimekirjast maha ja kirjutab ema uue elukaaslase tema asemele. Ta räägib sealjuures, et „*ma loodan, et kui ta jääb meiega elama, siis ma saan teda rohkem tundma õppima ja ta muutub lähedasemaks mulle,*“ ja „*ta võiks olla rohkem avatud ja rääkida minuga rohkem, sest praegu on hästi vaikne ja tagasihoidlik. Võiks rohkem käia minuga koos kuskil ja üldse minu ja emaga.*“ Teisisõnu – R soovib, et tal oleks oma mittebioloogilise isaga suurem lähedus ning et ta edaspidi tema elus rohkem osaleks.

Joonis 1. R-i perekonnakaardid (vasakult: endine perekond, praegune perekond, ideaalne perekond. Lapse poolt kirjutatud nimed on kaetud oranžiga)

4.1.2 Juhtum 2

Tüdruk (7, edaspidi T), kes elab koos oma venna, ema, tema elukaaslasega ja nende tütreaga. T vanemad lahutasid, kui ta oli alles 4 kuune, mistõttu ei mäleta ta vanemate kooseluaega. Bioloogilise isaga veedab aega regulaarselt poole nädala tagant, põhiliselt nädalavahetustel. Ka ema uus elukaaslane tegeleb T-ga väga aktiivselt, mistõttu T enda sõnul ongi tal „kaks isa“. Omavahel suhtlevad selles kärgperes tihedalt nii T bioloogilised vanemad, kui ka ema elukaaslane - kõik saavad lapse sõnutsi omavahel hästi läbi.

Intervjuu (kestus: 26 min)

Intervjuu leiab aset T koolimajas, istume kooli sisehoovis pingil. Intervjuu alguse ajal on seal väga vaikne ja rahulik, intervjuu edenedes aga hakkab vaikselt lapsi ümber liikuma, mis tasapisi T tähelepanu kipub eemale viima. Üldiselt on T väga avatud ja jutukas meeleolus.

Praegune perekond

T kirjutab oma pereliikmete nimekirja 7 inimest: vanaema, ema, isa, tädi, onu, vanaisa, poolvend, poolõde. Ta ütleb: „Aga mul on kaks issit. Jah, aga ma teen selle [st kaardi] ikka päris issiga.“ Miskipärast jätab ta nimekirjast välja oma bioloogilise venna, kuid hiljem jutu käigus mainib teda küll. Lisaks soovib ta nimekirja lisada ka koera ja kassi. See on laste puhul tüüpiline, lisada lemmikloomi, kes on olemas või keda soovitakse saada, samuti laste ja noorte puhul võidakse lisada oma tuleviku perekonna liikmeid ja eakad inimesed hoiavad oma

pereliikmetena alles lahkunud lähedasi (D. Kutsar, isiklik kommunikatsioon, avaldamata materjal kooliõpilaste uurimusest).

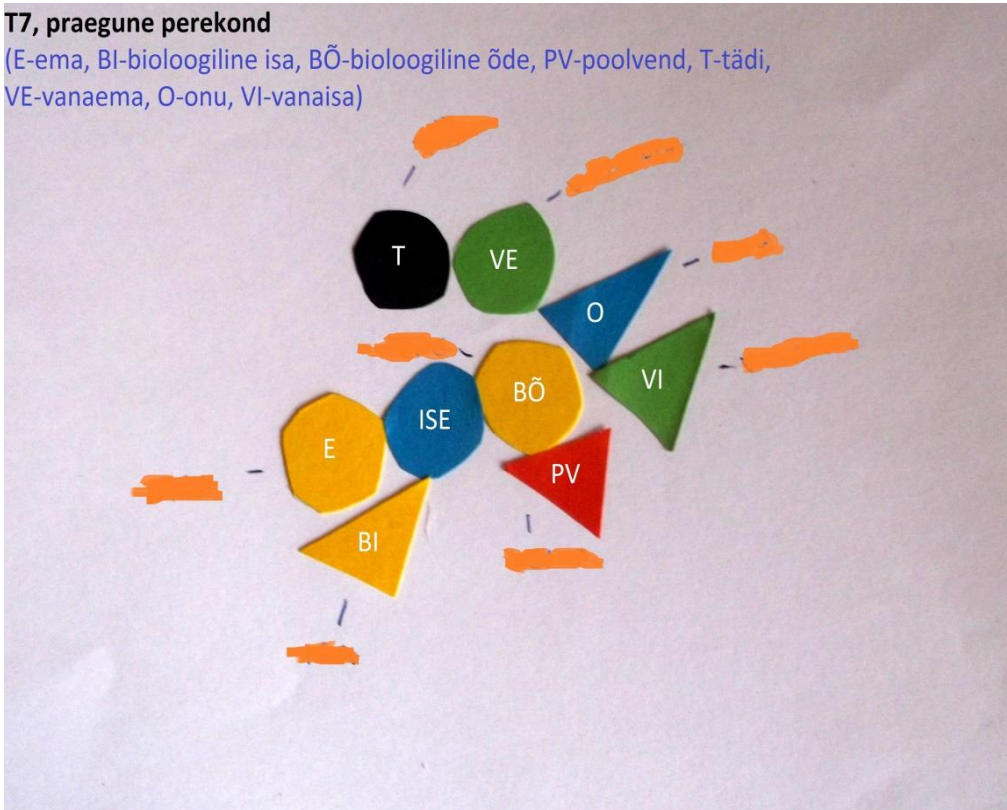
Selgub aga, et neid tal hetkel veel polegi, kuigi ta väga tahaks. Kuna eeldasin, et hiljem tuleb ka nõ unistuste perekonna nimekiri ja kaart, siis jätsime nad praegu sinnapaika (paraku me aga hiljem selleni kahjuks ei jõudnudki, kuna T avaldas soovi intervjuu lõpetada, kuna sõbrannad ootasid. „Ma ei jaksa enam,“ ütles ta)

Kaarti tegema hakates valis ta endale sinise värvi ja paigutas ema (kollane), isa (kollane) ja õe (kollane) kujundid enda oma vastu üksteise kõrvale. „*Õele meeldib mul väga kollane. Ta on minu lähedal.*“ Endast veidi eemale punasena pani ta oma poolvenna. Teistest tagapool üksteise kõrval ja T-st võrdsel kaugusel asuvad tädi (must), vanaema (roheline), onu (sinine) ja vanaisa (roheline). T selgitas, et oleks pannud ka teised endale lähemale, aga lihtsalt ei mahtunud ja seepärast pidi paigutama nad veidi eemale. Siinkohal tulebki tähele panna, et lapsel on mitmeid inimesi perekonnas, kes on talle lähedal ning tõenäoliselt oleksid nad kõik talle lähemal, kui ainult kaart seda võimaldaks.

Omavahelist läbisaamist perekonnas kiidab T heaks. Siiski tõdeb ta, et mõnikord „karjuvad“ omavahel ema ja ta elukaaslane, teinekord aga ema ja isa telefonis. Küsimusele, kas nad talle ütlevad ka, mille pärast vaidlus käib, vastab T: „*Mkm, see on nende asi!*“ Olgugi, et T peab ema elukaaslast oma teiseks isaks ja ka nende läbisaamine on (T sõnade kohaselt) hea, otsustas ta siiski ema elukaaslase nimekirjast ja kaardist välja jätta. Paistab, et T ei ole oma perekonna liikmeks teda veel arvanud, olgugi et suhted temaga on tema enda sõnutsi head. Võib-olla aga rõhutab ta kasuisa kaardilt väljajätmisega oma bioloogilise isa suuremat tähtsust oma elus.

T7, praegune perekond

(E-ema, BI-bioloogiline isa, BÕ-bioloogiline õde, PV-poolvend, T-tädi, VE-vanaema, O-onu, VI-vanaisa)

Joonis 2. T perekonnakaart (praegune perekond. Lapse poolt kirjutatud nimed on kaetud oranžiga)

4.1.3 Juhtum 3

Poiss (11, edaspidi P), kuulub samasse kärghperesse, nagu T – on ta bioloogiline vend. Elab praegu koos õe, ema, ema elukaaslasega ja elukaaslase tütreaga. Vanemad läksid lahku, kui P oli umbes 3-aastane, mistõttu ei mäleta ka tema aega, mil vanemad koos elasid. Küll aga mäletab ta, et kui isa kodust ära läks, ei suhelnud nad omavahel mõnda aega. Suhted soojenesid uuesti siis, kui P juba koolis käis. Praegu näeb ta oma isa regulaarselt iga poole nädala tagant ja nad veedavad koos palju aega ning on saanud väga lähedaseks.

Intervjuu (kestus: 27 min)

Saame P-ga kokku tema koolimajas ja viime intervjuu läbi koridori nurgas aknalaua peal, intervjuu ajal toimusid tunnid ja koridoris inimesi ei liikunud. P on kokkusaamisel energiline ja suhtlemisaldis, kuigi tuli just spordivõistluselt ja on enda sõnul pisut väsinud.

Praegune perekond

Oma perenimekirja kirjutab P 6 liiget: vend, õde, poolõde, isa, ema ja ema elukaaslane. Kui võrrelda nimekirja P õe omaga (T), siis erinevalt õest on P lisanud oma perekonda ka ema uue elukaaslase ning märkinud oma poolvenna lihtsalt vennana. Võib-olla tunneb P, et tal on suurem side just oma poolvennaga, kui poolõega, mistõttu alateadlikult märkis nad ka selliselt. Ema elukaaslast nimetab P oma kasuisaks.

Kaardile paneb P iseenda sinist värvi ja paneb kohe enda kõrvale (täitsa vastu) sama värvi ka isa, kommenteerides, et „*Ta on minu moodi, et sellepärast panin.*“ Sellest lähemalt rääkides ütleb ta: „*Ja ma olen isaga väga sarnane, kuna me oleme mõlemad lõvi tähtkujust.*“ P-i näost on näha, et ta on uhke oma isa ja nende sarnasuse üle. Ema ja poolvenna asetab ta samuti enda kõrvale, aga kollast värvi. Värvivalikut põhjendades ütles ta: „*Mmm, ma ei teagi, ma mõtlen. Ema ma armastan kõige rohkem, jah. Ja venda ka, seepärast ma panin nad ühtemoodi.*“ Soojust ja armastust väljendubki kõige enam P-l just oma emast rääkides. Ta ütleb: „*Emaga olen ka iseloomult sarnane, jah iseloomult just. Emaga on erinev see, et ma ei teagi, ma proovin teda kõige rohkem hoida ja tema on minu jaoks kõige tähtsam nagu..*“ Veidikene eemale emast ja isast, ent siiski üpris lähedale, pani ta oma õe (sinine), poolõe (punane) ja poolvenna (kollane). Õe sinise värvi kohta ütles ta, et selle pani ta sarnaselt isale, kuna nad on temaga ühtemoodi. Poolvend aga mängib pidevalt kollaste autodega, millest tuli tema kollane värv. Kõigist natukene veel eemale jäi kasuisa (roheline). Tema kohta jätkus tal ainult kiidusõnu: „*Jah, ta on ka omapärane. Ta armastab kõiki lapsi oma peres ja aitab neid. See on tore.*“

Kärgpere moodustumine

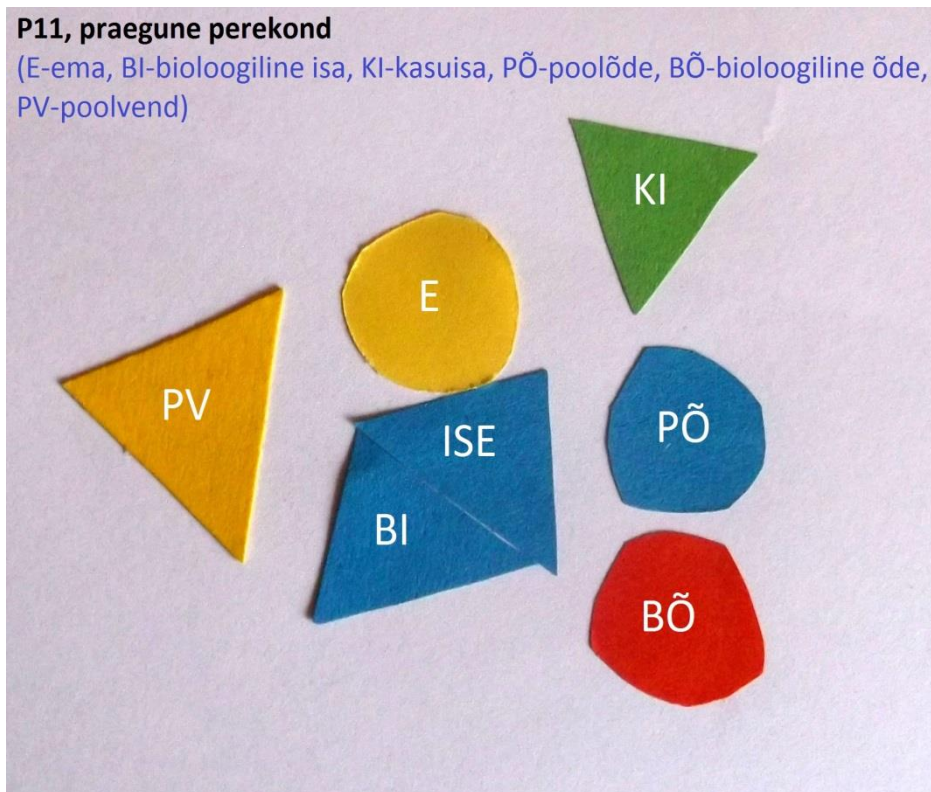
Kuna perioodi, kui ema ja isa veel koos olid, P ei mäleta, ei saanud ka vastavat kaarti teha. Küll aga on tal meeles, kui ema uus elukaaslane nende juurde elama tuli. P sõnul talle väga täpselt uut olukorda ei selgitatud, ent samas ütles ta, et ei soovinudki teada saada, „*sest ta võttis meid nagu kohe omaks ja nagu... jah.*“

Olgugi, et oma isa näeb P umbes iga poole nädala tagant, ei igatse ta teda rohkem näha, talle sellest täiesti piisab. Väga palju aitab kaasa see, et ema uus elukaaslane osaleb aktiivselt P elus ja see selliselt talle sobib.

Ideaalne perekond

Kui palusin tal koostada ideaalset perekonnakaarti, vastas P selle peale, et praegune seis ongi ideaalne, ta on kõigega väga rahul ja ei soovi midagi muuta. Ta väitis, et ideaalne kaart tuleks

niikuinii täpselt samasugune, nagu praegune, mistõttu pole mõtet seda hakata uuesti tegema. Tema sõnad olid: „Mulle meeldib seal peres elada, mulle meeldib see, et kõik armastavad ja ei lähe nagu tülli. Sellepärast see ongi kõige parem pere, ma ei joonistaks midagi paremaks.“ Leian, et P pani väga ilusti oma sõnadesse tähenduse kärgperest kui võrgustikust, mis toimib kõige paremini siis, kui sellesised suhted on täis soojust, lähedust ja armastust.

Joonis 3. P11 perekonnakaart (praegune perekond)

4.1.4 Juhtum 4

Poiss (10, edaspidi K), elab koos oma ema, venna, poolõe ja ema elukaaslasega. Isa lahkus ema juurest, kui K oli umbes 3-aastane, seetõttu ta ei mäleta aega, kui kõik veel koos elasid (seepärast puudub ka endise perekonna kaart ja nimekiri). Oma isaga saab kokku harva – umbes iga kahe kuu tagant võtab isa K ja ta venna peale ja nad lähevad koos lõbusalt aega veetma. Ema uus elukaaslane kolis nende juurde, kui K oli 5-aastane. K pole siimaani uut elukaaslast omaks võtnud, pigem võitleb selle nimel, et ta nende kodunt ükskord ära läheks. Samuti pole kiita ka K õppeedukus – sel aastal on tal näiteks oht jääda suvetööle.

Intervjuu (kestus: 37 min)

Saame kokku kohvikus laua taga. K paistab olevat põnevil, ent veidi hirmunud.

Praegune perekond

Oma praeguse pere nimekirja kirjutab K 5 liiget: vend, ema, isa, teine (vanem) vend ja poolõde. Nimesid kirjutades ei mõtle ta üldse pikalt, vaid need tulevad kiirelt ja loomulikult.

Kui olin talle seletanud perekonnakaardi joonistamise põhimõtteid, siis pakub ta välja, et naise kujutist (ring) saab ka teha nii, et panna kolmnurk alla kleidiks ja ring peaks, kuna siis oleks ta rohkem naise moodi. Jätkasime siiski nii, nagu esialgselt plaanis oli.

Kaardile asetab ta kõigepealt iseenda sinisena (kuna see on ta lemmikvärv), seejärel umbes sama võrdselt lähedale kaugusele oma ema (punane), isa (sinine), vanema venna (kollane), poolõe (roheline). Pisut kaugemale teistest pani ta oma venna, kellele ta mõningase mõtlemise järel valis musta värvi. Kui küsisin, mille põhjal värvid said valitud, siis enamjaolt oli vastuseks, et tegu on nende lemmikvärviga või ta lihtsalt ei osanud põhjendada.

Vahepeal vestlesime suhetest K isa ja ema elukaaslasega. K sõnadest ja hääletoonist väljendus väga negatiivne hoiak ema elukaaslase vastu: „*Ma proovin temast lahti saada, aga ikka pole veel saanud*“; „*Ta on üks paras pätt*“. Ka erinevaid tegevusi meeldiks K-le teha ainult koos ema ja vendadega, nii et uut elukaaslast kaasas ei oleks. K sõnadest väljendub, et ta ei soovi ema uue elukaaslase osalust oma elus.

Kui jutt emale läks, siis väitis K, et ema on selle kõige juures rahulik ja ei tee midagi. Ema teab, et K-le tema elukaaslane ei meeldi, ent omavahel nad sellest väga palju ei räägi. K ise põhjendas seda nii: „*Me enam ei räägi sellest, sest meil on nüüd uued asjad. Isa ostis meile näiteks tahvelarvuti*“.

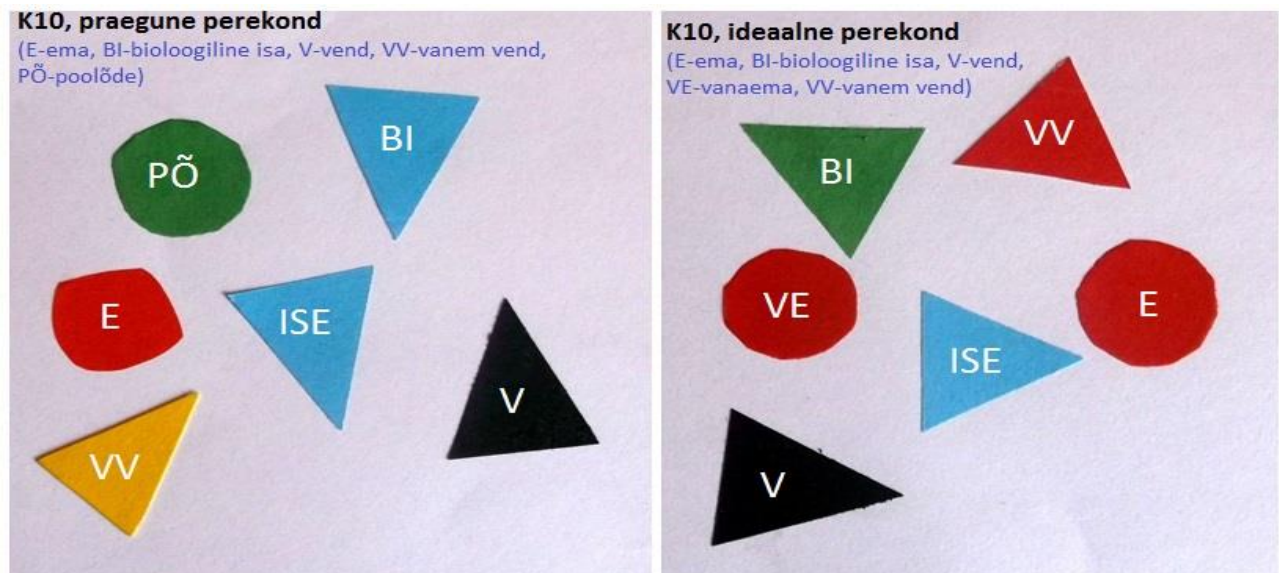
Rääkides oma isast ja sellest, mida nad koos teevad ja kuidas isa talle rõõmu valmistab, muutus K ühest küll rõõmsaks., kui rääkis: „*Ta ostis meile Playstation 3-e ja mängu nagu väga palju*“; „*Me lähme issiga ujuma. Ja siis me lähme kala püüdma*“. Teisalt peegeldub tema silmis isast rääkides kurbus ja ta ka ütleb, et sooviks, et isa tuleks tagasi nende juurde. Olgugi, et ühest küljest teevad K rõõmsaks asjad, mida isa ostab, väidab ta, et rohkem teeb teda õnnelikuks ikkagi isaga koosveedetud aeg, sest „*...temaga on parem. Et me lähme nagu Soome lõbustusparki, siis lähme ujuma ja igale poole*“.

Ideaalne perekond

Kirjutades oma ideaalse perekonna nimekirja, pani ta sinna kirja järgmised inimesed: isa, ema, vend, vanem vend ja vanaema. Nagu näha, ei näe K oma ideaalses perekonnas ema elukaaslast,

mis kinnistab ja väljendab jällegi seda, et ema elukaaslast ta oma elus näha ei soovi. Nimekirjast jättis seekord K välja ka oma poolõe, kommenteerides, et „*ta on liiga laisk. Kiusab ja sööb iga päev ainult komme!*“

Ideaalne perekonnakaart näeb K-l välja üsna sarnane praegusele kaardile, kaugused endast on peaaegu samasugused.

Joonis 4. K perekonnakaardid (vasakult: praegune perekond, ideaalne perekond)

4.1.5 Juhtum 5

Poiss (13, edaspidi L), on K bioloogiline vend. Elab koos venna (K), poolõe, ema ja tema elukaaslasega. Erinevalt K-st mäletab L veel seda aega, kui vanemad koos olid, üsna selgelt. Oma isaga suhtleb harva, nagu K-gi.

Intervjuu (kestus 48 min)

Intervjueerisin L-i kohvikus laua taga. L paistis pealtnäha olevat rahulik, enesekindel ja vaoshoitud. Rääkima hakates oli aga tunda, kuidas tal oli raskusi enda väljendamisega ja (õigete) sõnade otsimisega.

Praegune perekond

Praeguse pere nimekirja kirjutas ta järgmised inimesed: vend (K), vanem vend, poolõe ja ema. Oma isa jättis ta nimekirjast välja. Kui küsisin, kust see valik tuli, ütles ta kõheldes: „*Ma ei tea,*

ta... ma ei tea, kuidas mul see, noh... Kas ma panen oma isa sinna?“ Mõningase mõtlemise peale lisas ta hiljem: *„Tegelikult ma võin oma isa sinna panna, sest ta on mul ju päris. Ainult, et ta on Soomes.“* Suhtlemise kohta ütles L, et olgugi, et nad näevad harva, suhtlevad nad siiski pidevalt, kuid siiski tõdes: *„Ainult, et.. igatsen!“*.

Praeguse perekonna kaardi peale pani L ennast sinisena (etteruttavalt - sinine on ta lemmik värv, seega paneb ta enda sinisena ka teistel kaartidel). Teised perekonnaliikmed asetas ta endast kõik võrdselt üpris kaugele, mis viitab sellele, et L-i peres jääb puudu lähedusest. Alguses pani ta küll kõik nad natuke lähemale, kuid mõne hetke pärast otsustas, et lükkab nad ikka veidi kaugemale endast. Vend on kollane, vanem vend roheline, poolõde punane ja ema must. Värvide valikut ei osanud L väga põhjendada. Ütles, et valis lihtsalt tunde järgi.

Kärgpere-eelne perekond

Oma isa äramineku hetke L täpselt ei mäleta, pigem meenub talle see periood, kui ta hakkas vaikselt aru saama, et isa enam nendega ei ela. Kuidas ta täpselt sellele arusaamisele jõudis, kirjeldas ta nii: *„No et isa pole väga ammu kodus käinud. Ja siis me kolisime ühte teise kohta. Seal ma vaikselt saingi aru, et noh, ta ei ela enam meiega. Ma ei saanud aru, miks.“* Vastust oma küsimusele ta aga tookord ei saanud ning veel praegugi on see segane. *„Ma ei tea, keda uskuda, kas isa või ema,“* ütleb ta, kuna nad räägivad talle erinevat juttu. Endise perekonna nimekirja kirjutab ta isa, ema, venna ja vanema venna. Poolõde siis veel perekonda ei olnud sündinud.

Kaardil asetsevad kõik võrdselt pisut lähemal, kui praeguse pere kaardil. Seega olid L jaoks tol ajal peresuhted märksa ühtsemad ja lähedasemad, kui praegu. Isa, kellele ta valis musta värvi, tahtis ta pärast kleepimist endale veelgi lähemale panna (sellele viitab ka kaardil olev nool). Ema (punane), venna (kollane) ja vanema venna (roheline) värvid said valitud nende välimuse ja riietumise järgi.

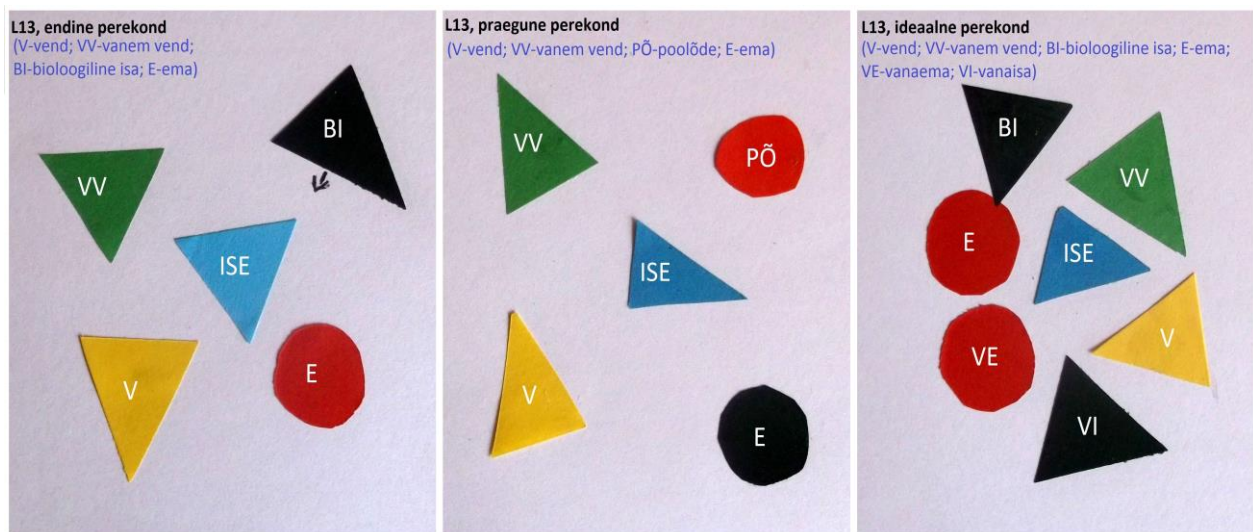
Positiivse mälestusena tollest ajast meenusid L-le esmalt jõulud ja see, et sai väga palju nalja. Suhted ema praeguse elukaaslasega on L-il kehvad, L-i sõnul ta teeb väga palju halba. Ta isegi kasutab tema puhul sõna „vihkan“ ja lisab, et terve tema suguvõsa on sellest teadlik. See on ka põhjus, miks jätab L oma ideaalse perekonna nimekirjast välja nii tema (ema elukaaslase) kui ka oma poolõde.

Ideaalne perekond

Enne ideaalse perekonna kaardi joonistamist ütleb L, et *„See oleks üpris sama, mis see,“* ja osutab oma endise pere kaardile. Ideaalses perekonnas oleks L-il isa, ema, vend, vanem vend,

vanema ja vanaisa. Seega kuuluvad ideaalis L-i perekonda kõik need, kellega tal on ka bioloogiline side ning väljapoole need, kellega vereside puudub. Kaardile asetab ta nad kõik endale palju lähemale, kui eelmistes kaartides ning kõik on võrdsel kaugusel temast. Ta ütleb, et „*see ongi minu unistus!*“ Põhjus, miks ideaalses perekonnas pole ka poolõde, on see, et ta on ema elukaaslasele väga sarnane (kuna on tema bioloogiline laps). Tema sõnul väljendub sarnasus kiusamises.

Intervjuu lõpupoole selgub, et L-i jaoks on oluline ka ühine perekonnanimi, mis justkui pereliikmeid seob ja mis ka antud intervjuus tema otsuseid mõjutas.

Joonis 5. L-i perekonnakaardid (vasakult: endine perekond, praegune perekond, ideaalne perekond)

4.2 Juhtumite temaatiline käsitus ja arutelu

Kes on kärgpere lapse perekond?

Intervjuudest lastega ilmnes, et kui endist perekonda (kui vanemad veel koos elasid) oli lastel suhteliselt lihtne määratleda, siis pärast kärgpere moodustumist muutus piiride seadmine märksa keerulisemaks. Eeskätt kõheldi just selles, et kas eemalelavat vanemat lugeda oma perekonnaliikmeks või mitte. Kusjuures sealkohal sai määravaks just lapse ja eemalelava vanema omavaheline suhtlus ja lapse hinnang eemalelava vanema osalusele tema elus. Sellest väljendubki lapse dilemma perepiiride moodustamisel – kes läheb välja ja keda jätta sisse. See kinnitab ka Trosti (1999) empiirilise lähenemise paikapidavust – lapse perepiirid on empiirilist laadi ja ta valib liikmeid nendesse lähtuvalt omavahelistest suhetest. Näiteks jättis üks laps (*juhtum 1*) oma bioloogilise isa nii praegusest perekonnast väljapoole ning vestluse käigus selgus, et oma isaga ta peaaegu üldse ei suhtle ja isa lapse vastu huvi üles ka ei näita. Teistel lastel aga, kellel isaga on vähemalt neutraalsed suhted ja stabiilne läbikäimine (*juhtumid 2, 3, 4, 5*) oli kõigil ta ka perekonnakaartidel olemas.

Lisaks oli laste perekondades tihtipeale olemas ka need inimesed, kellega lapsed otseselt ühe katuse all ei ela. Väga ilmekalt tuli see välja *juhtum 1* puhul, kus läbi kõikide kaartide pani laps enda lähedale oma vanaema (kes temaga koos ei ela), kellega ta on emotsionaalselt lähedane ja keda saab usaldada. Sealjuures oli praegusel kaardil ka kasuvanaisa, kellega lapsel vereside puudub, kuid kelle abivalmidust laps kõrgelt hindab ja ilmselt tänu millele teenib ära ka koha lapse perepiirides. Veelgi suurem perering aga on visualiseeritud veel *juhtum 2-e* praegusel perekaardil, kus on ära toodud lisaks vanavanematele veel tädi ja onugi. Kusjuures, laps ise onu ega tädi nime ei teagi (tõenäoliselt on siin põhjuseks lapse vanus), aga siiski tõstab esile, kui toredad nad on ja kuidas talle meeldib nendel vahel külas käia. Järelikult, antud lapse puhul ei olegi perekonnapiiride määramise juures oluline see, kui lähedased on tema suhted nendega, vaid piisab sellest, kui laps seostab neid positiivsete tunnetega. Üks nüanss on siiski, mille peaks ära märkima. Nimelt pani üks laps (*Juhtum 3*), kes küll kõiki oma pereliikmeid (ka mittebioloogilisi) oma jutu järgi väga armastab, siiski oma bioloogilise isa, enda ja õe ühtemoodi sinist värvi, samas kui poolõe ja -venna hoopis teist värvi kujutas. Seda võiks tõlgendada selliselt, et laps võis sellega väljendada veresugulusel põhinevat ühtsust.

Üldiselt saab juhtumitest aga siiski järeldada, et laps seab oma perepiire pigem emotsionaalsete (läbisaamine, lähedus, tunded) kriteeriumite järgi, kui füüsiliste (kaugus, kohtumiste sagedus, ühe katuse all elamine).

Bioloogiline vs sotsiaalne isa?

Väga huvitavaks kujunes minul käesolevatöö autorina intervjuude käigus selle jälgimine, kumba laps peab rohkem oma isaks – kas sotsiaalset, kes on füüsiliselt lapsele igapäevaset olemas või bioloogilist, keda laps näeb harvemini. Intervjuudest selgus, et see sõltub küll paljudest asjaoludest, kuid jäi mulje, et sügaval südames nad eelistaksid ikkagi enda isaks bioloogilist isa, vaatamata ruumilistele piiridele. Eriti tuli see välja *juhtum 4* ja *juhtum 5* puhul, kus lapsed selgesõnaliselt ütlesid, et igatsevad oma pärisisa ja tahaksid, et ta nende juurde tagasi elama tuleks. Samas tuli ka välja, et väga olulist rolli laste suhtes oma bioloogilise isaga mängib tegelikult perre lisandunud ema elukaaslane ehk sotsiaalne isa. On leitud, et lapsega koos elava sotsiaalse isa aktiivne osalemine lapse elus on lapse heaolule sama kasulik, kui eemalelava bioloogilise isa osalus. Kusjuures sage kohtumine bioloogilise isaga ei vähenda sotsiaalse isa positiivset mõju mingit moods (Bzostek, 2008). Kui võrrelda selle pilguga *juhtumeid 4* ja *5 juhtumitega 2* ja *3*, siis peamine erinevus on see, et esimestel juhtudel kujutavad lapsed uut sotsiaalset isa väga negatiivsena ning soovivad, et teda nende elus ei oleks. Teisel kahel juhul aga tekitab uus sotsiaalne isa lastes vaid positiivseid emotsioone ja sealjuures ei tunne nad, et tunneksid bioloogilisest isast suurt puudust. Tõenäoliselt toimub viimaste juhtumite puhul see, et sotsiaalne isa täidab efektiivselt ära selle augu (või aja), mil laste bioloogiline isa on eemal. Seda ilmestab *Juhtum 2* lapse poolt öeldud lause, et „*mul on kaks isa*“. Kui aga suhted uue sotsiaalse isaga on negatiivsed, siis laps pigem ei soovigi tema osalust oma elus ning laps tunneb kogu selle aja, mil bioloogiline isa eemal on, ennast justkui isata – sellest ka igatsus pärisisa järele.

Ka kaartidel väljendus selgelt laste dilemma – kumb siis kuulub perekonda ja kas üldse? *Juhtum 5* puhul mõtles laps mitu minutit, kas lisada oma pärisisa praegusse perekonda või mitte. Ta oli lausa nii otsustusvõimetu, et küsis isegi minult nõu, kuidas käituda. Vastust saamata mõtles ta veel veidi ja otsustas, et jätab isa siiski panemata. Sel hetkel otsustas ta küll nii, ent oma unistuste kaardil oli isa ilma pikemalt juurdlemata kindlalt tema perekonna liige.

Paistab, et isegi kui kärgpere toimib võrgustikuna hästi, st nii täiskasvanud kui ka lapsed kohanevad aja jooksul uue olukorraga, soovivad ja loodavad lapsed sügaval sisimas, et nende bioloogiline isa oleks nendega.

Lapsel on õigus mõlemale vanemale

Lapse õiguste konventsiooni (Lapse... 1991) kohaselt on lapsel õigus mõlemale vanemale, suhelda nendega ja pidada nendega regulaarselt kontakti. Käesoleva uurimuse juhtumite puhul ilmnes kirev pilt. Kahe lapse (*Juhtum 2* ja *3*) intervjuudest sai järeldada, et lapsed on igati rahul sellega, kuidas nad oma bioloogilise isaga suhtlevad, olgugi, et nad ei näe teda nii tihti, kui võiks oletada, et laps soovib. Nagu enne mainitud, omab seal ilmselt väga suurt mõju laste sotsiaalne isa, kes isa rolli oskuslikult üle võtab või vajadusel täiendab. Kolme ülejäänud juhtumi puhul väljendasid lapsed selgelt igatsust oma pärisisa järele. Kaks last (*juhtumid 4* ja *5*) ütlesid otse, et igatsevad oma isa ja tahavad teda rohkem näha ja temaga koos aega veeta. Ühe lapse puhul (*Juhtum 1*) aga paistab, et laps veel täpselt ei suuda oma tunnetes selgust saada, mida illustreeris selgelt see, kui laps pani oma ideaalsesse perekonda esmalt bioloogilise isa, ent seejärel tõmbas ta maha ja pani sotsiaalse isa asemele. Võib oletada, et laps hinges igatseb oma isa ja tema tähelepanu, ent kuna ta seda reaalselt pole temalt saanud, siis on ta vaikselt oma olukorra ja saatusega leppinud ning pigem on lootused pannud edaspidi just sotsiaalse isa peale, keda ta veel nii hästi ei tunne.

Lapse ja eemalelava isa omavaheline suhtlus on aga omakorda mõjutatud paljudest faktoritest. Kutsari (2008) kohaselt on suhtlemine eemalelava vanemaga sageli häiritud vanemate omavaheliste lahendamata probleemide poolt, mis varjutavad lapse tegelikud vajadused. Antud juhtumitest väljendusid lapse tegelikud vajadused selles, et vanemad räägiksid (või oleksid rääkinud) neile, mis toimub. *Juhtum 5* puhul ütles laps selgelt, kuidas ema räägib talle ühte juttu ja isa teist juttu, kusjuures mõlemad halvustavad teineteist. Selle peale ütleski laps, et „*Ma ei tea, keda uskuda, kas ema või isa*“, ehk siis ema ja isa ei ole veel omavahelgi läbi rääkinud ega selgeks teinud, mis täpsemalt lahkumineku põhjustas ning iseendas juhtunud läbi töötanud. Lapse jaoks tekitavad aga erinevad jutud vastakaid tundeid ja segadust, mis pikas perspektiivis võivad mõjuda negatiivselt nii lapse suhtele oma vanematega kui ka ta enda psüühikale.

Kokkuvõttes ja laste õigustest lähtudes, uurimuses osalenud lapsed vajavad mõlemat bioloogilist vanemat oma ellu. Samuti on lapsele hea, kui kargpere toimiks lapsele sõbralikul ja arvestaval moel võrgustikuna, kus lapsega seotud tähtsad inimesed oleksid oma halbade tunnetega üksteise suhtes toime tulnud. Selgus ka, et laps on valmis mittebioloogilist vanemat oma ellu vastu võtma, kuid see oleneb palju uue liikmena peresse tulnud mittebioloogilise vanema oskustest lapsega suhelda.

Lapsel on õigus oma arvamusele ja et sellega arvestataks

See, et vanemate omavaheline suhtlus lapse heaolu jaoks on tähtis, on teada. Küll aga seda, kui palju sellest suhtlusest peaks laps teadma, on pisut keerulisem aru saada. Lapse õiguste monitooringust (Lapse..., 2012) tuli välja, et eesti lapsed on seisukohal, et nende arvamuse ärakuulamine on sama tähtis, kui täiskasvanute ning nad peavad ennast piisavalt kompetentseteks. Samas aga selgus ka monitooringust, et täiskasvanud arvavad pigem vastupidi – et lapsed ei tea, mis neile kasulik on. Käesoleva uurimuse juhtumid üldiselt kinnitavad viimast: last püütakse halva eest kaitsta, seega lapsega arutamisest parem on vaikimine. Näiteks *Juhtum 1* puhul laps mitte ainult ei kirjeldanud seda, kuidas vanemate lahkumineku perioodil ja ka hiljem temale ei selgitatud, kuidas asjad on, vaid ta väljendas selle suhtes lausa pahameelt: „Aga ma sain sellest teada alles siis, kui ma elasin oma pärisisast nagu lahus ja ema rääkis mulle tegelikult kõik ära. Et tegelt oleks võinud alguses kohe rääkida, nii nagu asjad on.“ Liiatigi, et laps oli emalt küsinud olukorra kohta, ent ta ei saanud vastust. Kui aga laps ei tea, mis tema jaoks tähtsate inimeste vahel toimub, siis hakkab ta põhjuseid ise välja mõtlema ja iseennast olukorras süüdistama. *Juhtum 1* puhul juhtuski täpselt nii, ta ütles: „Vahepeal ma nagu tundsin, et mina olen selles süüdi, et nad hakkasid nagu riidlema.“ Kui küsisin, kust see mõte tuli, vastas ta, et mõtles selle ise välja. Sellest tulebki välja tõsisasi, et kui lapsele ei räägita olukorrast, võib ta selle asemel konstrueerida oma reaalsuse, milles asetab ennast süüdlase kohale. Seniks, kuni talle pole olukorrast räägitud, elabki ta selle negatiivse tundelega.

Õnneks *juhtum 1* puhul lapsele hiljem siiski lõpuks olukorda selgitati ning alates sellest, nagu väidab laps isegi, on tema suhted emaga muutunud palju lähedasemaks – ta usaldab teda oma probleemides ja räägib talle palju rohkem, kui varem. Lapse väärtus iseenda silmis kasvas. *Juhtumite 4 ja 5* kohta aga sama öelda ei saa – lapsed ei oska siamaani täpselt selgitada, miks

ja millal üldse lahku mindi. Lapsed kannavad endas igatsust perest eemalelava bioloogilise vanema vastu ning unistavad tema suuremast osalusest endi elus.

Mis on lapsele parim?

See retooriline küsimus lähtub Lapse õiguste konventsiooni ühest põhimõttest, mille kohaselt erinevate valikute korral tuleb valida see, mis on lapse jaoks parim. Mis on täiskasvanute arvates lastele parim ei pruugi ühtida sellega, mis on lastele parim nende endi arvates. Võime eeldada, et ükski Juhtumites esinev vanem, bioloogiline ega mittebioloogiline, ei soovi lapsele halba. Lapse perspektiiv ideaalsest perekonnast võiks olla ettekujutus sellest, mis oleks tema arvates temale parim. Kuivõrd need kaks ühtivad? Kui vaadata laste joonistatud ideaalse perekonna kaarte, siis läbib neis ühine joon – kõikidel kaartidel on pereliikmed asetatud lähemale, kui teistel kaartidel. See tähendab, et lapsed ihkavad suuremat lähedust ja tihedat läbikäimist oma peresuhetes, st ka pereliikmete suuremat osalust oma elus. Kahe lapse (*juhtumid 2 ja 5*) puhul ilmes ka see, et oma unistustes soovisid nad oma perekonda veelgi laiendada, lisades sinna ka oma vanavanemad paar lemmiklooma. Seega – mida rohkem liikmeid ja mida lähedasem läbisaamine, seda parem on see lapsele.

Kui vaadelda ideaalse perekonna kaarte bioloogilise/ mittebioloogilise perestruktuuri aspektist, siis eelistavad kõik peale ühe (*juhtum 1*) oma perekonnas bioloogilisi sidemeid mittebioloogilistele. *Juhtum 1* on siiski pisut vastuoluline: ideaalses perekonnas eelistab laps sotsiaalset isa pärisisale, ent samas jätab oma kasuvanaisa, kes figureerib ta praeguses perekonnakaardis (ja kellest arvab positiivselt), ideaalse perekonna liikmelisusest välja. Seda selgitab ta sellega, et ta pole ikkagi „päris“. Siinkohal peaks ilmselt uurima rohkem sügavuti, kust need otsused täpsemalt tulid. *Juhtum 2* puhul tuli aga selgelt välja see, kuidas laps alateadlikult ikkagi eelistab oma perekonnaliikmena näha pigem bioloogilist isa kui sotsiaalselt. Seda isegi olukorras, kus lapsel on toimivad suhted mõlema isaga ning lapse väitel ei eelista ta ühte teisele.

Üheks väga oluliseks faktoriks lapse ideaalse perekonna loomisel/kujutamisel, on lapse bioloogiline isa ja nende omavaheline suhtlus. Kõik uuringus osalenud lapsed väljendasid, et isa on nende jaoks oluline ning olenevalt sellest, milline on nende omavaheline läbisaamine, kujuneb ka isa lähedus lapsega. Kahe juhtumi puhul (*juhtumid 2 ja 3*) olid perekondlikud suhted

avatud ja positiivsed ning suhtlus isaga piisav. See väljendus ka mõlema lapse stabiilselt positiivses, enesekindlas ja rahulolevas ellusuhtumises. Ehk siis antud juhtudel oli bioloogilise isa mõju positiivne ja lapsed väitsid, et ka ideaalses perekonnas võiks see jääda nii. Järelikult, kõrgperes elavale lapsele on parim, kui see toimiks kui võrgustik lapse ümber. Nagu väitis üks lastest rõõmsalt: „Mul on kaks issit!“. Järgmise kahe juhtumi (4 ja 5) puhul oli bioloogilise isa mõju pigem negatiivne, kuna tema osalus lapse elus ja lähedus temaga ei ole lapsele piisav, samuti puudub piisav tugi sotsiaalselt isalt. Sellist olukorda päris kindlasti lapsele parimaks ei saa pidada. Nende ideaalne perekond näeks ette rohkem koosveedetud aega isaga ja vähem (või pigem mitte üldse) sotsiaalse isaga. Ühe juhtumi (*juhtum 1*) puhul oli tunda ühest küljest kurbust, et isaga suhted nii haprad on, teisest küljest aga leppimist selle reaalsusega ning lootust sotsiaalse isa suhtes.

Kõikidel juhtudel oli tunda, kuidas üht- või teistpidi bioloogiline isa siiski mõjutab kõrgperes elavaid lapsi, olgu suhe milline tahes. Seega on ideaalse pere loomisel laste jaoks tähtis enda jaoks läbi mõelda, missugust rolli nende bioloogiline isa nende tulevikus mängib, mis on ka lapse õigustest lähtudes väga oluline.

Autoripoolsed soovitusel

Peamised tähelepanekud, mis intervjuudes lastega silma paistsid, on alljärgnevad:

1) Lapsed vajavad selgitustööd.

Mitu last ütles, et perioodil, kui isa ära läks või oli minemas, ei räägitud neile, mis tegelikult toimub. Selle asemel kas valetati või vaikiti. Üks laps tunnistas, et hakkas ise ennast süüdlasena tundma ja end seepärast ka halvasti tundis. Asi paranes märgatavalt, kui ema talle olukorrast lõpuks tagantjärei kõik ära rääkis. Ent seda oleks pidanud tegema varem, kuna laps on juba sügavad haavad saanud ja neid hiljem parandada on keeruline. Seega, selleks, et laps ei tunneks ennast süüdlasena, tuleks talle rahulikult ja arusaadavalt selgitada, mis parasjagu toimub ja mis võib tulevik ette tuua (ja meeles pidama, et vanemate jutt ei erineks, muidu tekib lapsel segadus). Laps on tegelikult väga kohanemisvõimeline uute olukordade ja inimestega, kui neid talle mõõdukalt ja optimistlikul moel tutvustada.

2) *Lapse jaoks on oluline, et tal oleks vähemalt kaks vanemat.*

Kindlasti peab olema lapsel lähedane usaldussuhe oma emaga (või bioloogilise vanemaga, kellega koos elab), ent tähtis on, et tema elus osaleks ka teine vanem. Ideaalne on, kui selleks on bioloogiline vanem, ent kui bioloogilise vanemaga mingil põhjusel suhtlus on minimaalne või lausa katkenud, siis peab selle rolli enda kanda võtma sotsiaalne vanem, vähemalt üritamagi. See on oluline lapse heaolu seisukohalt, kuna ka uurimusest tuli välja, et kui bioloogilise vanemaga suhtlus puudub, siis on laps valmis omaks võtma vajadusel ka sotsiaalse vanema – peaasi, et keegi tunneks ta vastu huvi, teda tähele paneks ja temaga aktiivselt tegeleks, laps vajab seda!

3) *Kärgpere lapsevanemaid tuleks nõustada.*

Eelkõige seoses laste õigusi ja huvisid silmas pidamisega. Ka antud uurimistööd läbi viies kurtis üks lapsevanematest, et vajaks kellegi nõu, kuidas olukorraga hakkama saada. Uurimuses tuli esile mitmeid näiteid, kus lapse õigusi eirati või käituti olukorras ebaefektiivselt. Leian, et siinkohal ei saa süüdistada lapsevanemaid nende oskamatuses või pahatahtlikkuses, vaid pigem tuli see kogenumatuses ja teadmatuses uue olukorraga toime tulla. Kuna kärgpered on Eestis aina sagedasem nähtus ja sarnased olukorrad aina enam tõenäolisemad ette tulema, siis tuleks kindlasti abiks teiste kogemused ja hea nõu, kuidas teha nii, et kogu kärgpere moodustumise protsess kõikidele asjaosalistele, eelkõige aga lastele, võimalikult valutuna kulgeks. Seda, kas see on üldse võimalik, tõestab ilmekalt tegelikult ka antud töö nõu positiivsed juhtumid (*Juhtum 2 ja 3*), kus kärgpere toimib kui võrgustik, omavahelised suhted on soojad, läbikäimine on tihe ja lapsed on rahulolevad ja rõõmsad. See võiks olla julgustavaks näiteks lapsevanematele, et kui raske see protsess ka pealtnäha ei tundu ja ei ole, on hästitoimiv kärgpere siiski võimalik.

4) *Levini meetod kui efektiivne abivahend sotsiaaltöös.*

Lähtuvalt oma uurimistöö läbiviimise kogemusest julgen öelda, et Levini kolme-etapiline meetod sobib väga hästi nii pereteraapiasse (kus see on tegelikult juba praegugi kasutusel), kui ka laste uurimisel. Leian, et see on suurepärase viisi läheneda lastele viisil, mis on ka nende endi jaoks põnev ja teistmoodi. Juba perekonnanimekirja kirjutamine on miski, millele tavaliselt otseselt ei mõeldagi, ent mis tegelikult praktikas osutub üsnagi keeruliseks ülesandeks. On huvitav jälgida ja teada saada, mille põhjal need valikud kujunevad, ja seda võimaldab omakorda just perekonnakaardi joonistamine, mis annab pealtnäha üsna selge pildi sellest, millisenä inimene tunnetab oma peresiseseid suhteid, kuid mille tegelikud tagamaad tulevad

välja alles intervjuu käigus. Antud meetod on hea selle poolest, et inimeselt ei küsita otse tema jaoks delikaatseid ja isiklike küsimusi, vaid kaardi joonistamisega ja kujundite kasutamisega ta justkui distantseeriks ennast olukorrast, mis võimaldabki tal märksa mugavalt emotsionaalsetel teemadel rääkida. Kuna kasutasin oma uurimistöö meetodi rakendamisel ka värvilisi kujundeid, saan väita, et värvid annavad tõepoolest lapse tähendustele lisainformatsiooni juurde. Küll aga tuleks värvide tõlgendamisel hoiduda nende omistatud üldtuntud tähendustest, kuna iga inimene annab värvidele iseenda tähenduse, mis ei pruugi sugugi olla vastav sellele, mis on üldteada. Viimane sai kinnitust ka minu uurimistöö käigus, mis tegelikult teebki kujunditele värvide lisamise põnevaks – kuna tähendused nende võivad olla missugused tahes. Levini meetodit ei pea kasutama just selle originaalses võtmes, vaid sellest saab hõlpsasti kujundada välja eriversioone, vastavalt siis juba iseenda eesmärgile.

KOKKUVÕTE

Antud uurimistöö toimus 2016. aasta aprillis ja mais. Uurimuses intervjuerisin viite eesti last vanuses 7-14. Uurimuse põhieesmärgiks oli teada saada, millistena kujutavad lapsed oma elu praeguses kärmperes ja kärmpere eelses peres ning kuidas näeb lapse silmis välja ideaalne perekond.

Lähtuvalt uurimisküsimustest, sain järgmised tulemused:

1) Lapsed kirjeldasid kärmperes elamist erinevalt, olenevalt sellest, millised olid nende suhted nii bioloogiliste vanematega, kui ka sotsiaalse vanemaga. Intervjuudest ilmnes, et määravateks faktoriteks saavad lapse suhe eemalelava bioloogilise vanemaga (antud uurimuse puhul isaga), kelle aktiivsus või passiivsus mõjutavad tugevalt lapse hinnangut oma elule kärmperes

2) Mõlema kahe lapse puhul, kes kärmpere eelset aega mäletasid, oli mälestus pigem positiivne, kuid seda kuni muutusteni (isa ära minekuni). Üldine täheldus oli, et võrreldes praeguse kärmperega oli perekonnaliikmeid vähem ja nad asetsesid kaardil kõik märksa lähemal nii üksteisele kui ka lapsele. Vanasid aegasid meenutades tuleb lastele meelde eelkõige suurem lähedus, mis neil oli isaga enne, kui tekkisid probleemid

3) Lapsed soovivad, et neil oleks tihe võrgustik ümber, see tähendab, et nad tahavad oma perekonda palju liikmeid, kes omavahel hästi läbi saaksid ja üksteist armastaksid.

Analüüsidest uurimistulemusi, tegin alljärgnevad järeldused:

- Lapsed valivad oma perekonda inimesi lähtudes pigem emotsionaalsest lähedusest, kui füüsilisest
- Laste eemalelava bioloogilise isa perekonda kuuluvus on otseselt mõjutatud nende omavahelisest läbisaamisest
- Sotsiaalse isa roll ja osalus lapse elus on lapse heaolu seisukohalt määrava tähtsusega
- Lapsed soovivad pidevat vanematepoolset selgitustööd toimuva suhtes
- Lapse ideaalne perekond kujutab endas rohket liikmete arvu ja omavahelisi lähedasi suhteid

VIITEKIRJANDUS

Artikkel 12. *Laste osalusõigus ja alaealisi käsitlev õigussüsteem*. (2016) J. Strömpl, D. Narusson (toim.).

Biin, H., Karu, M., Suvi, H., Turk, P. (2012) Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte. Tallinn: Praxis

Bzostek, S. H. (2008). Social fathers and child well-being. *Journal of Marriage and Family*, 70. (950–961).

Casas, F. (2011). *Subjective Social Indicators and Child and Adolescent Well-Being*. – *Child Indicators Research, Vol 4*.

Cheal, D. (2007) Family Theory. G. Ritzer (toim). *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Blackwell Publishing

Coleman, H., Collins, D., Jordan, C. (2007) *An Introduction to Family Social Work, Second Edition*. Belmont: Thomson Brooks/Cole

Hansson, L. (2011). Towards a Definition of the Family? *Spotlights on Contemporary Family Life* (11-20) Familplatform

Hetherington Maris, E. (1999) Family Functioning and the Adjustment of Adolescent Siblings in Diverse *Types of Families Monographs of the Society for Research in Child Development, vol 4* (1-25)

Honig, M. S., Qvortrup, J., Corsaro, W. A. (2005). *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. London: Palgrave Macmillan

Jensen, A-M. (2011) Pluralization of Family Forms (ed by J. Qvortrup, W.A. Corsaro, M-S.

Honig) *The Palgrave Handbook of Childhood Studies*. (140-155).

Kutsar, D. (2008). Lapse heaolu vananevas Euroopas. L. Ots (toim). *Uued ajad – uued lapsed*. (96-111). Tallinn: TLÜ Kirjastus,

Kvebaek Sculpingu kodulehekül. Kasutatud 15.05.2016 <http://kvebaeksculpting.com/>

Levin, I. (1990). How to Define a Family. *Family Reports 17*. University of Uppsala

Marsolini, M. (2000). *Blended Families. Creating Harmony as You Build a New Home Life*. Chicago: Moody Publishers

Mason, J. ja Danby, S. (2011). Children as Experts in Their Lives: Child Inclusive Research. *Child Indicators Research*, 4 (185–189).

Murdock, G.P. (1949) *Social structure*. London: The Free Press

Trost, J. (1999) Family as a set of dyads. *Concepts and definitions of family for 21st century* (79-80). Binghamton: The Haworth Press

Veisson, M. (1998) *Relations between the Family Members According to Kvebaek Family Sculpture Technique: Comparative Study in Families in Control Group and with Mentally Retarded Children*.

Õunapuu, L. (2014) *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimismeetod sotsiaalteadustes* E. Kärner (toim.). Tartu Ülikool

ÜRO Lapse õiguste konventsioon (1991) Kasutatud 15.05.2016
<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eva Mägi (sünnikuupäev: 02.03.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kärgperes elavad lapsed: lapse perspektiiv“, mille juhendaja on Dagmar Kutsar
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 1. juunil, 2016. a